

**SEKSUAALSE
VÄÄRKOHTLEMISE
LAPSOHVRITE KÜSITLEMISE
KOOLITUSMATERJAL
KRIMINAALÕIGUS- JA
ÕIGUSSPETSIALISTIDELE**

2022

ENCLAVE

Enhancing the capacity of legal & justice
professionals on forensic interview procedures
for child victims and witnesses of violence

ENCLAVE

Enhancing the capacity of legal & justice
professionals on forensic interview procedures
for child victims and witnesses of violence

**Seksuaalse väärkohtlemise
lapsohvrite küsitlemise
koolitusmaterjal kriminaalõigus- ja
õigusspetsialistidele**

2022

ENCLAVE

Õigus- ja justiitsüsteemi spetsialistide suutlikkuse suurendamine
alaealiste väärkohtlemise ohvrite ja tunnistajate küsitlemise korra
osas

101005464 — ENCLAVE — JUST-AG-2020 / JUST-JACC-AG-2020

WP3. Seksuaalse väärkohtlemise lapsohvrite küsitlemise koolitusmaterjal kriminaalõigus- ja õigusspetsialistidele

Olga Themeli; Sofia Thanasoula; Maria Panagiotaki

Kreeta Ülikool

Juuli 2022

Käesoleva väljaande sisu eest vastutab ainuisikuliselt projekt ENCLAVE ja see ei pruugi kajastada Euroopa Liidu arvamust. Ei Euroopa Liidu institutsioonid, asutused ega mistahes nende nimel tegutsev isik ei vastuta käesolevas dokumendis sisalduva teabe võimaliku kasutamise eest.

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. peatükk - Laste seksuaalse väärkohtlemise avalikustamise uurimine	7
1.1 Lapse seksuaalse väärkohtlemise omaksvõtu sündroom (CAAS):.....	7
1.2 Avalikustamisprotsessi mõjutavad tegurid.....	9
1.3 Pärast avalikustamist	12
1.4 Juhised spetsialistidele.....	13
2. peatükk – Küsitlemise kvaliteedistandardid	17
2.1 Laste seksuaalse väärkohtlemise kriminaalmenetluse juhendid – küsitlusmudelid.....	17
2.2 Küsitluse struktuur	24
2.2.1 Usalduse tekitamise faas.....	25
Mälu toimimine.....	27
Laste mälu mõjutavad tegurid.....	29
2.2.2 Sisuline faas.....	30
2.2.3 Sulgemise faas	34
3. peatükk - Töövahendite kasutamine	37
3.1 Eelised.....	38
3.2 Puudused	38
3.3 Anatoomilised diagrammid.....	39
3.4 RATAK	41
3.5 Eelised ja puudused.....	44
4. peatükk - Erivajadustega laste küsitamine	46
4.1 Seksuaalse väärkohtlemise avalikustamise tõkestajad: miks on erivajadustega lastel seksuaalse väärkohtlemise avaldamisel suuremaid raskusi?	46
4.2 Küsitluse ettevalmistamine.....	48
4.3 Küsitlus.....	50
4.4 Verbaalse suhtluse abivahendite kasutamine	51
5. peatükk – Kultuuriline pädevus ja mitmekesisus	55
5.1 Küsitluse ettevalmistamine.....	55

5.2 Küsitluse läbiviimine	60
5.3 Tõlgi roll	61
6. peatükk - Olulised kaalutlused	64
6.1 Põhiteadmised	65
6.2 Peamised juhised	67
6.2.1 Küsitletava lapse arengustaadium	67
6.2.2 Küsitletava lapse teadmiste ja võimete uurimine	67
6.2.3 Küsimuste sõnastus ja sisu	69
6.2.4 Küsitlaja objektiivsus, paindlikkus ja sugestiivsete tehnikate vältimine	72
6.2.5 Tõhus küsitlaja	73
7. peatükk - Väidete usaldusväarsuse hindamine	74
7.1 Väidete usaldusväarsuse hindamise kriteeriumid	75
7.2 Väidete usaldusväarsuse hindamise levinud vead	79
7.3 Olulised tõendid, mis tugevdavad lapse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise väidete usaldusväarsust	80
Viited ja lisalugemismaterjal	83

Sissejuhatus

a. EESMÄRK

Euroopa projekt ENCLAVE „Õigus- ja justiitssüsteemi spetsialistide suutlikkuse suurendamine alaealiste väärkohtlemise ohvrite ja tunnistajate küsitlemise korra osas“ on uurimisprojekt, mis toimub viie EL-i liikmesriigi koostöös: Belgia (BE), Eesti (EE), Kreeka (EL), Itaalia (IT) ja Hispaania (ES). Tegemist on projekti RE-TREAT „Kriminaalmenetluse raames seksuaalvägivalla ohvritele lähenemisviiside ümberkujundamine“ (JUST-AG-2019/JUST-JACC-AG-2019) jätkuga, mille eesmärk oli kiirendada Kreeka, Itaalia ja Hispaania justiitssüsteemide kriminaalmenetluse menetluslikke ja organisatsioonilisi muudatusi, et parandada seksuaalkuritegude ohvrite erivajadustele reageerimist (projekt RE-TREAT, 2022).

Projekt ENCLAVE keskendub alaealiste seksuaalse väärkohtlemise ohvrite ja tunnistajate kohtlemisele seoses Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiivi 2012/29/EL rakendamisega, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste, toe ja kaitse miinimumnõuded (ohvidirektiiv), ning viie Euroopa justiitssüsteemi küsitlemise juhenditele. Projekti eesmärk on:

- suurendada õigus- ja justiitsspetsialistide oskusteavet ja teadmisi;
- tutvustada erinevate erialade spetsialistidele, nimelt õigusspetsialistidele ning väärkohtlemise ohvriks langenud lastega töötavatele ohvriabiorganisatsioonide töötajatele, küsitluse juhendiga seotud vastastikust koostööd, eesmärgiga maksimeerida laste vaimset heaolu;
- ennetada alaealiste väärkohtlemise ohvrite ja tunnistajate taasohvrustamist ja uuesti traumatiseerimist;
- suurendada õigusspetsialistide vastastikust usaldust piiriüleises õigusalas koostöös vastastikuse koolitamise ja teadmiste edastamise kaudu.

b. METOODIKA

Õigusspetsialistide oskusteabe suurendamisel hindas konsortsium esmalt intervjuude abil osalevate riikide spetsialistide vajadusi. Olemasolevale kirjandusele ja vajaduste hindamise aruande järeldustele tuginedes töötas

konsortsium õigusliku raamistiku kohaldamiseks välja direktiiviga 2012/29/EL kooskõlas oleva põhjaliku praktiliste aspektide ja näpunäidetega alaealiste väärkohtlemise ohvrite ja tunnistajate küsitlusprotseduuri koolitusmaterjalide komplekti, mis on asjakohane kogu ELis. Käesolev koolitusmaterjal tõlgitakse ja kohandatakse, et see vastaks osalevate riikide kontekstile, sealhulgas ka järgmine teave:

- väärkohtlemise alaealise ohvri ja tunnistaja staatus: rahvusvaheline, piirkondlik, ELi ja riiklik regulatsioon;
- ohvrite/tunnistajate õigused seoses küsitlemise ja kriminaalmenetlusega: ELi raamistik, riiklikud õigusaktid;
- küsitlemise protseduurid: riiklik menetlus, võrdlevad rakendused;
- erinevate õiguspraktikute roll laste küsitlemise protsessis;
- ohvreid abistavate organisatsioonide roll ja
- protseduuride tõhususe parandamine.

Seejärel korraldavad partnerid vastavates riikides kriminaalõiguse ja õigusvaldkonna spetsialistidega mitmeid piirkondlikke/riiklikke koolitusi. Osalejatelt kogutakse tagasisidet koolitusmaterjali parandamiseks ja täiendamiseks ja ka selleks, et hinnata koolituste mõju osalejatele (teadmiste ja arusaamade muutused). Lõpuks uuendatakse materjali riiklikel/piirkondlikel koolitustel osalejatelt saadud tagasiside põhjal.

c. STRUKTUUR

Tee tööni on käänuline ja aeganõudev. Alaealistel seksuaalse väärkohtlemise ohvritel palutakse ikka veel lugematuid kordi oma kannatusi kirjeldada, enamikel juhtudel vastava koolituseta vaimse tervise ja kriminaalõigussüsteemi spetsialistide poolt. Sageli põhjustab amatöörlik lähenemine mäluhäireid ja -moonutusi, tekitab liigset ärevust, mis mõjutab negatiivselt mistahes oluliste üksikasjade meenutamist, mis võiks ohvri usaldusväarsust parandada ja mis omakorda võib viia kohtuotsuse vääravormistamiseni. Kaasaegsed ühiskonnad panevad selle teema pikaajalise kogemuse põhjal proovile lapsesõbraliku teenuse ja eelkõige lapsesõbraliku õigusemõistmise problemaatika ja põhimõtted. Rahvusvahelised organisatsioonid, nagu ÜRO, Maailma Terviseorganisatsioon, Euroopa Nõukogu ja teised, seavad oma

laste õiguste kaitse strateegias esikohale uuenduslike meetmete rakendamise, mis on kooskõlas ülaltoodud põhimõtete ja täpsemalt ohvridirektiiviga.

Rahvusvahelisel tasandil loetakse väärkohtlemise ohvriks langenud alaealise küsitlemise parimaks praktikaks struktureeritud või poolstruktureeritud intervjuud („küsitlus“), mille puhul järgib spetsialist protsessi algusest lõpuni kindlat tegevusjuhendit. Rahvusvahelises kirjanduses on näidatud, et küsitlemise juhendi kasutamine parandab ohvrite mälu, suurendab teabe mahtu ning pakub pikemaid ja informatiivsemaid vastuseid (Price, Ahern & Lamb, 2016).

Käesoleva koolitusmaterjali eesmärk on alaealiste väärkohtlemise ohvrite ja tunnistajate küsitlemise eriteadmiste omandamine. See on suunatud kõigile alaealiste väidete uurimisega tegelevatele spetsialistidele.

Pärast väärkohtlemise avalikustamise protsessi üksikasjalikku käsitlemist pööratakse erilist tähelepanu sellele, kuidas küsitlust vastavalt rahvusvaheliselt tunnustatud usaldusväärsetele juhenditele läbi viiakse. Samuti peeti asjakohaseks, et käesolev juhend sisaldaks eriti haavatavate ohvrite, näiteks erivajadustega alaealiste ja erinevast kultuurilisest kontekstist pärit alaealiste kohtuliku läbivaatamise jaotisi.

Kuna kriminaalmenetluse küsitlemise valdkond on äärmiselt lai, ei olnud juhendis võimalik kõike hõlmata. Siiski püütakse sellega spetsialistidele pakkuda kasulikku teadmiste allikat, et kaitsta laste õigusi ja hoida neid taasohvristamise eest.

1. peatükk - Laste seksuaalse väärkohtlemise avalikustamise uurimine

Sõna „avalikustamine“ tähistab olulisi raskusi, millega alaealine ohver väärkohtlemist päevavalgele tuues ja sellest rääkida püüdes silmitsi seisab, kuna kurjategija sunnib teda varjatud ja tumedat saladust hoidma ja seda mitte avaldama. Tegemist on vaearikka ja keerulise protsessiga, mida on traumeerivana kirjeldanud eelkõige eelkooliealised lapsed, vähemusrahvusest lapsed ja alaealised ohvrid, kes ei ole oma perelt oodatud tuge saanud, aga ka vanemad lapsed, näiteks teismelised. Avalikustamise protsess on pideva muutuse ja arengu mõttes aktiivse ja sujuva iseloomuga. Seda kinnitavad nii selle erinevad etapid (eelavalikustamine, avalikustamine, järelavalikustamine) kui ka suhtlus asjassepuutuvate isikutega (nt kohtueelsete asutuste ametnikud, psühholoogid, sotsiaaltöötajad, juristid, kohtuametnikud, hooldajad, koolitöötajad jne).

1.1 Lapse seksuaalse väärkohtlemise omaksvõtu sündroom (CAAS):

Lapse väärkohtlemise avalikustamine ei ole lihtsalt tegu, vaid dünaamiline protsess, millel on erinevad etapid, mille käigus püüab laps oma ohvriks langemisega seotud kannatusi jagada. 1983. aastal mainis psühhiaater Roland Summit artiklis esimest korda mitteavaldamise „sündroomi“, mis laienes järgmisele viiele faasile:

- a) salastatus;
- b) meeleheite, abituse ja jõuetuse tunde tekitamine;
- c) löksus olemine ja omaksvõtt;
- d) sisu avalikustamisega viivitamine, kuna see pole veenev, ja
- e) tagasivõtmine.

Kahe esimese elemendi olemasolu peetakse rikkumise mitteavalikustamise sündroomi diagnoosimisel oluliseks.

(a) Salastatus

Enamasti leiab väärkohtlemine aset siis, kui laps on kahekesi kurjategijaga, kes räägib alaealisele, et igasugusel avalikustamisel on nii talle kui ka tema lähedastele rängad tagajärjed.

(b) Meeleheite, abituse ja jõuetuse tunne

Täiskasvanutel on sageli laste suhtes kõrgendatud ootused, näiteks, et nad suudavad end kaitsta, arvestamata asjaoluga, et lapsed on täielikult allutatud võimusuhetele ning tunnevad end abitu ja jõuetuna (Summit, 1983). Kurjategija kasutab ära asjaolu, et alaealised on õppinud vanematele isikutele kuuletuma ja neile oma armastust näitama, eriti kui tegemist on laste hooldajatega.

(c) Lõksus olemine ja omaksvõtt

Ohvri jaoks, kes seisab silmitsi näiliselt tagasipöördumatu olukorraga, kus ta tunneb end lõksus oleva ja kaitsetuna, võib aktsepteerimine tunduda ainsa lahendusena. Leppimiseks on lihtsam süüdistada ning ebameeldivad ja valusad kogemused maha suruda.

(d) Avalikustamisega viivitamine

Enamik ohvreid ei avalda väärkohtlemist selle aset leidmise ajal. Reeglina teevad need, kes otsustavad sõna võtta, seda pärast märkimisväärset viivitust. Suutmatus õigeaegselt abi otsida ning sageli ka vastuoluline ja segane jutustamine viis raskendab ohvri kogemuse mõistmist.

(e) Tagasivõtmine

Vahetult pärast avalikustamist võib laps sageli silmitsi seista teistepoolse usaldamatuse, toetuse puudumise ja tekitatud liigse ärritumisega. Seega võib ta oma esialgsed süüdistused tagasi võtta, püüdes nn kahju heastada ja suhetes tasakaalu taastada. Koos toetuse puudumisega on ühed olulisemad põhjused, mis seda ebastabiilset käitumist õigustavad, hirm nii perekonna lagunemise kui ka õigusrikkuja käitumise ees tulevikus, häbitunne ja suutmatus toime tulla

ülekaaluka stressiga, mida on põhjustanud laste kaasamine kriminaalõigussüsteemi mehhanismi (nt ütluste andmine politseijaoskonnas, eeluurimiskohtuniku juures, kohtusaalis). See õigustab kliinilise psühholoogia traumaalaste teadmiste kaasamise vajadust, et tõlgendada õigesti lapsohvrite käitumist ja avaldusi.

Siinkohal tuleb märkida, et avalikustamisprotsessi dünaamilisuse ja mitmetasandilisuse tõttu ei pruugi olla võimalik kõikide etappide järgimine.

Oluline on see, et praktikud saaksid teadmisi nii seksuaalse väärkohtlemise varjamise sündroomi tunnuste kui ka tegurite kohta, mis mängivad väärkohtlemise varjamisel domineerivat rolli. Ainult nii mõistavad nad avalikustamisprotsessi mitmemõõtmelisust, mõistavad lapse reaktsioone ja tundeid ning austavad lapse kaitsmise vajadust.

1.2 Avalikustamisprotsessi mõjutavad tegurid

On palju tegureid, mis näivad traumaatilise sündmuse avalikustamist oluliselt mõjutavat.

- **Vanus**

Noorematel lastel on raskem tajuda, et neid väärkoheldakse, nad peavad täiskasvanute käitumist normaalseks ja neil puudub arusaam kogetu tõsidusest. Nad avalikustavad sageli spontaanselt, kuid neil on raske tunnistada ning nende ütlused võivad olla lühikesed, ebamäärased ja üldised. Ohvrid suudavad paremini tunnistada pärast 4. eluaastat, kui nende kognitiivne mälumehhanism on arenema hakanud. Tõe paljastamise tõenäosus suureneb vanusega oluliselt. Vanemad lapsed avaldavad kogetud väärkohtlemise hiljem, kuid tahtlikult. Häbitunne ja sotsiaalne mõju jäävad olulisteks pärssivateks teguriteks.

- **Sugu**

Seda tüüpi kuritegude all kannatavad kõige rohkem tüdrukud ja naised. Poistel võib seksuaalse väärkohtlemise avalikustamine suure ebakindluse, häbimärgistamise ja sotsiaalse tõrjutuse tõttu olla raskem ja vastumeelsem kui tüdrukutel. Oluline on see, et lapsepõlves seksuaalset väärkohtlemist kogunud meestel on rohkem psühhosotsiaalseid probleeme kui naistel.

- **Kurjategija ja ohvri suhe**

Enamikel juhtudel kuritarvitab lapsohvreid keegi, keda nad tunnevad. Umbes kolmandik lastest on oma kurjategijat elu jooksul tundnud, samas kui umbes viiendikul juhtudest on kurjategija isa või kasuisa (Davies *et al.*, 2013; Gekoski *et al.*, 2016). Eriti oluline on märkida, et laps keeldub rääkimast või ei taha rääkida, kui kurjategija on lähedane pereliige. Sellel on oluline mõju paljudele õigustele (nt õigus enda nimel kaebust esitada, õigus õigusabile, õigus saatjale jne). Üksindustunne, segadus, piinlikkus, häbi, viha ja ka süütunne valdavad enamikku lapsohvreid, kui nad otsustavad jagada väärkohtlemise kannatusi, mida nad lähedase kurjategija tõttu on pidanud läbi elama. Ohver satub lõksu, kui mõistab, et riskib nii suhtega inimesega, kellest sõltub, kui ka oma vaimse tervisega. Lõpuks võib ta siseneda nn vältimisfaasi ja aktiveerida enesekaitsemehhanismi, milleks on tõrjumine. On öeldud, et tõrjumine „on kunst teada, kuidas mitte teada“.

- **Kultuurikontekst**

Haavatavatesse sotsiaalsetesse rühmadesse (migrandid, pagulased, puudusekannatajad jne) kuuluvad alaealised võivad traumaatilise sündmuse avalikustamist rohkem karta, tundes end veelgi abitumalt, kaitsetumalt ja nõrgemalt. Lisaks väheneb avalikustamise tõenäosus oluliselt ühiskondades, kus seksuaalse aktiivsusega seotud küsimusi peetakse tabuks ja need põhjustavad tõenäoliselt kogu pere isoleerimist.

- **Kättemaksu hirm**

Kurjategija ähvardab sageli kättemaksuga, kui juhtunu avalikustatakse. Enamasti hirmutab ta ohvrit, öeldes, et teeb haiget tema lähedastele, eriti emale. Ähvardused nende vastu, keda ohver armastab, on palju tõhusamad kui tema enda vastu suunatud ähvardused, kuna kurjategija on pereliikmete turvalisuse ja kaitse eest vastutuse talle nihutanud.

- **Ärevus vanemate negatiivsete reaktsioonide pärast**

Enamikel juhtudel viivtab ohver ühest küljest oluliselt oma seksuaalse väärkohtlemise avalikustamisega ja teisest küljest valdab teda süütunne, kuna vanemad kipuvad sel juhul ohvrit sageli süüdistama (nt neid karistatakse selle tõttu rängalt, näiteks pannakse luku taha). Seega keeldub suurem osa lapsohvritest politseid teavitamast, kui süüdlaseks on lapsevanem. Lapsed kardavad vanemate reaktsioone, eriti intsesti korral, ja usuvad, et neid võidakse karistada kui valetajaid. Vanemate heidutav ja umbusklik käitumine tugevdab häbitunnet ja koos sellega väärkohtlemise varjamise otsust. USA-s usub vähemalt üks vanem ainult igat teist last ja iga neljandat last sunnitakse süüdistustest loobuma. Teisest küljest on laste puhul, keda usutakse ja kes saavad pärast avalikustamist positiivse ja toetava vastuse, vähem tõenäoline, et nende seksuaalse kuritarvitamise tagajärjel tekib tõsine psühhopaatoloogia.

- **Kaasosaluse ja vastutuse tunne**

Ohvriks langenud lapsed usuvad, et nad vastutavad suures osas enda väärkohtlemise eest ise. Täpsemalt öeldes on tavaline, et vägivaldne olukord on progressiivne ja suhe muutetakse seksuaalseks vähehaaval, mis viib selle normaliseerumiseni. Ohver tunneb, et on vägivaldses olukorras koostööd teinud, kuigi see pole tõsi. Selle tulemusena on see tavaline vastus enesesüüdistamisele ning ohvrid võtavad osaliselt või sageli kogu süü oma kannatuste eest enda kanda. See väljendub rohkem noorematel lastel, aga ka tüdrukutel, kellele kurjategija tavaliselt vastutuse üle annab, rõhutades, et nad on olukorra ise põhjustanud.

- **Riskifaktorid**

Kurjategijad otsivad lapsi, kes on usaldusväärsed ja eriti haavatavad. Nad kasutavad ära peresuhete puudujääke ning lapse armastuse ja hoolitsuse vajadust, et luua nendega usalduslik suhe. Riskiteguriteks on vanemate abieluprobleemid, nõrk side lapsega, perevägivald ja vanematepoolne karistamine, seksuaalsust puudutavate küsimuste mitteamutamine ja seksuaalse tegevusega vara alustamine. Neuro-arenguhäirete, käitumishäiretega ning nägemis-, kõne- ja kuulmispuudega lapsed kuuluvad ohvriks langemise kõrgesse riskirühma.

- **Kurjategija võimukasutus**

Kurjategija kasutab alaealise alistamiseks sageli erinevaid võtteid: privileegide andmist, kallite asjade ostmist, ühiskonnas aktsepteeritud põhimõtete ja väärtuste moonutamist, seksuaalset väärkohtlemist tavakäitumisena võtmist ning vastutuse nihutamist alaealisele. Samuti veenab neid see, et kuritegude avaldamisel on dramaatilised tagajärjed, kuna lõpuks süüdistatakse ja karistatakse last.

1.3 Pärast avalikustamist

Avalikustamise protsess tekitab sageli segadust ja ambivalenttsust, põhjustades suurt stressi. Avalikustamise edasilükkamine on seotud traumajärgse stressihäire tekkega, seega on juhtunu kiire avalikustamine kasulik. Varjamine võimaldab väärkohtlemisel jätkuda, takistab ravi alustamist, süvendab ärevust ja suurendab haavatavust negatiivsete psühholoogiliste tagajärgede tekke suhtes. Mõnel juhul võib avalikustamine olukorra paremaks teha, teistel juhtudel võib see aga olla raskendav. Enamik alaealisi väidab, et avalikustamine ei tekita üksnes kergendustunnet, vaid toob kaasa teatud psühholoogilise koormuse, millega kaasnevad mitmed kohustused. Avalikustamine on eriti valus seksuaalselt väärkoheldud lapsele, eelkõige kui kurjategija on pereliige.

Mõnikord trauma määr sõltub ning järgnev on samuti seotud pärast avalikustamist toimuva reageeringuga, nimelt sellega, kuidas pärast sündmuse avalikustamist kohtlevad lapsohvrit tema perekond ja kriminaalõigussüsteem.

1.4 Juhised spetsialistidele

Parem arusaamine protsessist, mida laps sündmuse avalikustamise katsel kogeb, pärssivate tegurite kindlakstegemine ja pikaajalise varjamise mõjude uurimine aitab spetsialistidel palju tõhusamalt seksuaalse väärkohtlemise juhtumitega tegeleda, julgustab alaealisi ohvreid avalikustamisele ning kaitseb neid samas süsteemi poolt võimaliku taasohvristamise ohu eest.

Kui laps avalikustab seksuaalse väärkohtlemise

1. Usu last
2. Jää rahulikuks
3. Vali rääkimiseks turvaline lapse privaatsust kaitsev koht
4. Räägi lapsele, et väärkoheldud pole mitte ainult teda, vaid paljusid lapsi
5. Ära anna lubadusi, mida sa täita ei suuda
6. Ära mõista kohut kurjategija ja tema ebaõiglaste tegude üle
7. Teata juhtunust koheselt
8. Valmista laps järgnevaks ette
9. Ära püüa alaealise väiteid uurida
10. Otsi endale tuge

1. Usu last

Kõige olulisem, mida saad lapse heaks teha, on mitte kahelda tema väidetes, et teda on seksuaalselt väärkoheldud. Teisisõnu, ütle talle, et usud teda. Peale selle ei ole sinu ülesanne kaitsta teda kannatuste eest, mis kaasnevad avalikustamisega, millesse on kaasatud ka teised. Näiteks ei ole sul õigust otsustada lapse kodust väljaviimise üle, vaid seda teevad vastavad ametiasutused, kelle poole pöördutakse. Selles esimeses faasis on enim, mida pakkuda saad, lapse kuulamine, pakkudes talle turvatunnet ja selgitades, et toimuv tuleb lõpetada. Ära kritiseeri, kuula last ja palu tal oma lugu selgitada, kuid väldi sündmuse kohta suunatud küsimuste esitamist nii palju kui võimalik. Avalikustamisprotsess on ohvri jaoks

raske ja valus. Laps peab teadma, et on olemas täiskasvanu, kes teda usub ja aidata saab. See on see, mida ta vajab. Kui ta tunneb, et sead tema väidete tõesuse kahtluse alla, tunneb ta end veelgi kaitsetumalt ja lootusetumalt.

2. Jää rahulikuks ja paku emotsionaalset tuge

Enne kui laps vägivaldse kogemuse täielikult avalikustab, võib ta sinu reaktsioone testida. Sinu esmased reaktsioonid, näoilmed ja sõnad määravad, kas ta jätkab avalikustamisega või otsustab tagasi võtta selle, mida ta on sulle seni usaldanud. Seetõttu väldi kuuldu üle šokeeritud, ärritunud, vihase või vastikustunde mulje jätmist. Sageli mõistavad ohvrid, et sa ei suuda kõigi üksikasjadega hakkama saada ja proovivad sind osaliselt avalikustades kaitsta. Mõista lapse raskusi temaga toimuvast rääkimisel ja austa häbi-, hirmu- ja süütunnet, mis teda valdavad, kui ta üritab sinuga oma väärkohtlemist jagada. Mõista välismaalastest laste takistusi rääkides teemadest, mis on nende enda kultuurilises kontekstis tabu. Samuti pea meeles, et ta võib oma haavatavuse tõttu sinu käitumist valesti mõista. Kontrolli oma reaktsioone ja väldi iga hinna eest viha väljendamist. Tõenäoliselt tundub lapsele, et sinu viha on suunatud lapsele, mitte kurjategijale. Teisisõnu usub ta, et oled tema peale vihane, kinnitades sellega kurjategija sõnu („Kui toimunust räägid, on nad sinu peale väga vihased ja sa satud pahandustesse“). Kui sa ei suuda oma reaktsioone kontrollida, on oluline ohvrile selgitada, et oled vihane kurjategija, mitte tema peale, sest ükski täiskasvanu ei tohi lastega seksuaalvahekorda astuda. Kui laps tunneb end turvaliselt ja on sinu senise reaktsiooniga rahul, tunneb ta end mugavalt ja võib sulle isegi traumaatilise juhtumi üksikasju avaldada. Pea meeles, et sa ei pea teda üle kuulama. Kui ta lõpetab väärkohtlemisest rääkimise, on oluline talle öelda, et sul on hea meel, et ta on sulle toimunud usaldanud, ja et kohut mõistetakse kurjategija käitumise üle, mitte lapse üle, ning et proovid last kaitsta.

3. Vali rääkimiseks turvaline lapse privaatsust kaitsev koht

V väldi avalikus kohas, näiteks klassiruumis, rääkimist, et vältida teabe lekkimist. Ohvri sõnade privaatsus ja konfidentsiaalsus on hädavajalikud. Anna lapsele aega öelda, mida ta sulle öelda tahab, kuid ära avalda talle survet ja ära nõua

konkreetsetele küsimustele vastamist. Pea meeles, et sa ei ole uurija ja kui sa selle protsessiga alustad, võid lapse tunnistusele rohkem kahju kui kasu teha. Igal juhul on olemas kvalifitseeritud spetsialistid, kes uurimisprotsessi üle võtavad. Kui aga alaealine soovib sulle oma väärkohtlemise üksikasju rääkida, ära heiduta teda, öeldes, et sa ei ole see, kes sellise juhtumiga tegeleb. Kuula hoolikalt ja anna talle aega, mida ta vajab. Selles etapis on pärast hoolikat kuulamist kõige olulisem valmistada teda ette teiste kaasamiseks. Lihtsamalt öeldes on väga kasulik anda lapsele teada, et tema öeldu edastatakse vastavatele ametkondadele, et nad saaksid astuda samme väärkohtlemise lõpetamiseks ja tema kaitsmiseks tulevikus. Sa ei saa midagi teha. Sel viisil valmistad teda ette väärkohtlemist teistele avaldama ja samal ajal aitad tal mõista, et sa ei reeda tema usaldust.

4. Räägi lapsele, et väärkoheldud pole mitte ainult teda, vaid paljusid lapsi

Ohver usub sageli, et on ainus, kes sellist väärkohtlemist kogeb. Talle on suur kergendus, kui ütled, et teised lapsed on kogenud või kogevad sarnaseid olukordi. Tema enesetunde parandamiseks võid mainida, et oled ise sellistest juhtumitest teadlik. Alaealisel ohvril on siis lihtsam häbitundest ja sisemistest tõketest üle saada ning lõpuks oma kogemustest rääkida kellelegi, kes teda tõeliselt mõistab, seda laste väärkohtlemist normaliseerimata ja ohvri valu pisendamata. Samuti on oluline anda lapsele lootust, et sarnaselt teiste ohvritega on võimalik väärkohtlemine peatada ja tema elu muuta.

5. Ära anna lubadusi, mida sa täita ei suuda

Oluline on vältida selliste asjade lubamist, mille muutmine on sinu kontrolli alt väljas, näiteks, et tagad, et lapsohver vägivaldsest keskkonnast eemaldatakse, et kurjategija ei julge talle enam uuesti läheneda või et nüüdsest enam midagi ei juhtu. Selliste lubaduste täitmine on ebareaalne ja kindlasti ei sõltu see sinust. Kõik, mida teha saad, on olla olemas, kui laps sind vajab. Sina oled inimene, kes on loonud talle turvalisuse ja usalduse tunde. Teised püüavad väärkohtlemist peatada, kuid sina jääd lapse meelest alati inimeseks, kellele ta toetus, et leida julgus väärkohtlemist avalikustada. Kui annad ülemääraseid lubadusi, ei saa lapsed aru, miks sa neid täita ei suutnud, ja on pettunud. Nad võivad kahetseda, et sind usaldasid ja arvata, et

oled lihtsalt üks ebausaldusväärne täiskasvanu. Seega võid algusest peale öelda: „Ma teen kõik endast oleneva, et sind aidata. Tea, et olen alati sinu jaoks olemas, kui soovid minuga rääkida.“

6. Ära mõista kohut kurjategija ja tema ebaõiglase tegude üle

Kui lähedane last väärkohtleb, kogeb ta sageli kurjategija suhtes vastakaid tundeid ja on suure dilemma ees. Laps võib armastada inimest, kuid mitte vägivaldset käitumist. Pea meeles, et paljudel juhtudel on kurjategija vanem, hooldaja, keda laps endiselt armastab ja vajab. Kui end negatiivselt väljendad, on tõenäoline, et laps kaitseb teda, pöördub sinu vastu ja võtab tagasi kõik esialgsed seksuaalse väärkohtlemise süüdistused.

7. Teata juhtunust koheselt

Uuri, kuhu saaksid seksuaalse väärkohtlemise juhtumist teatada. Lapsele tuleb teada anda, et pead sulle räägitust teatama asutustele, kes selliste probleemidega tegelemise eest vastutavad.

8. Valmista laps järgnevak ette

Peaksid lapsele ausalt rääkima, mis saab pärast seda, kui vastavaid asutusi on tema väidetest teavitatud (nt et ta räägib sotsiaaltöötajaga või ta kutsutakse avalduse esitamiseks politseijaoskonda vms).

Kui sa järgnevaid protseduure ei tea, räägi lapsele tõtt, et sinust pädevamad inimesed selgitavad täpselt, mis juhtuma hakkab. Ta mõistab, et vanemad saavad sellest teada. Rahusta teda nii palju kui saad. Kurjategija on sageli ohvrit hirmutanud, öeldes, et kui ta oma saladuse reedab, on sellel tõsised tagajärjed (nt laps satub vangi ja tema lähedastele makstakse kätte), mille tõttu ei taha lapsohver väärkohtlemist sageli avalikustada.

Rahusta teda, öeldes, et kurjategija ähvardusi ei viida kunagi täide, kuna tema eesmärk oli kuritarvitamise avalikustamist vältida (nt „See, mis juhtus, pole sinu süü. Sa ei lähe vangi. Need olid ähvardused, et sa kunagi seda saladust kellelegi ei räägiks.“).

9. Ära püüa alaealise väiteid uurida

Pea alati meeles, et spetsialistid uurivad alaealise väiteid põhjalikult. Sina oled isik, kellele väärkohtlemisest esmakordselt räägiti, mitte uurija. Julgusta faktide vaba jutustamist, ära katkesta last ega päri üksikasju. Esita küsimusi ainult selleks, et olla kindel, et saad täpselt aru, mida laps sulle rääkis ja et laps räägib seksuaalsest väärkohtlemisest (nt kui alaealine ütleb sulle, et tema onu on tema vastu kuri, võid küsida: „Ma ei saa aru, mida sa mõtled, kui ütled, et ta on sinuga kuri. Mida „kuri“ sinu jaoks tähendab? Kas saad seda paremini selgitada?“) Enne asjaomaste inimeste poole pöördumist on oluline, et sul oleks põhjendatud kahtlus, et laps on sulle võimalikust väärkohtlemisest rääkinud.

10. Otsi endale tuge

Laste seksuaalne kuritarvitamine on kõige hullem väärkohtlemise vorm, mille all nad kannatada võivad. Võimalik, et võetud roll võib põhjustada erinevaid emotsioone (nt viha, raev, kurbus jne), mis on eriti kurnavad. Sinu emotsionaalne seisund võib olla väga koormav olenevalt sellest, kuidas ohver sulle väärkohtlemise avalikustas ja väärkohtlemise üksikasjadest teatas. Võib-olla oled ka sina või sinu lähedane kogenud lapsepõlves mingit vägivalda ja seisad nüüd silmitsi traumeerivate mälestustega. Võib-olla ei suutnud süsteem lõpuks sinu pingutustele, asjaomastele teenustele ja asutuste teavitamisele vaatamata mitmel põhjusel last kaitsta. Siis valdavad sind tõenäoliselt pettumus ja viha. Sellistel juhtudel otsi psühholoogilist tuge, sest see aitab sind oluliselt.

2. peatükk – Küsitlemise kvaliteedistandardid

2.1 Laste seksuaalse väärkohtlemise kriminaalmenetluse juhendid – küsitlismudelid

Parim rahvusvaheline lastelt kvaliteetse tunnistuse saamise praktika on struktureeritud või poolstruktureeritud intervjuu („kriminaalmenetluse küsitlus“)

kasutamine, mille käigus järgib spetsialist protsessi algusest lõpuni kindlat juhendit. Rahvusvahelises kirjanduses on näidatud, et küsitluse juhendi kasutamine parandab ohvrite mälu, suurendab teabe mahtu ning pakub pikemaid ja informatiivsemaid vastuseid.

Seetõttu tuleks lapsohvrite turvalisuse ja kaitse (art 18) tagamiseks protsessi kõikides etappides nõuda teaduslikel tõenditel põhinevate ühtsete juhendite kasutamist (lisateabe saamiseks vt peatükki 6).

Kirjanduses eristatakse küsitlusemudeleid, tööriistu ning verbaalseid ja mitteverbaalseid tehnikaid (nt anatoomilised diagrammid, jälgimine jne). Uuringutulemustega peetakse küsitlust suuremahulise, kuid usaldusväärse teabe hankimise peamiseks vahendiks.

Peamised küsitlusmudelid on:

- *Kognitiivne intervjuu (KI)*
- *USA riikliku laste tervise ja inimarengu instituudi (NICHD) küsitlusmeetod*
- *Pimeintervjuu*
- *Avatud pimeintervjuu*
- *Jutustamistehnika (NET)*
- *Puutetehnikas intervjuu („Puuteküsitlus“)*
- *Arvutipõhine intervjuu („CAI“)*

Igat tüüpi verbaalsed küsitlused viitavad nende individuaalsetest erinevustest hoolimata üksikute etappide – faaside – järgimisele. Kirjandusest on juba 1980. aastatest selge, et struktureeritud juhendite kasutamisel paranevad oluliselt lapse väidete usaldusväärsus, teabe maht, detailide meeldetuletamine ja saadud tõendite kvaliteet.

Struktureeritud küsitlused järgivad konkreetseid samme, kasutavad konkreetseid ja täpselt määratletud tehnikaid, vastavad põhiprintsiipidele ja järgivad kõigi ohvriga kokkupuutuvate spetsialistide käitumisjuhendit.

Küsitluse etappide täpne arv võib varieeruda, kuna on juhendeid, mis koosnevad kolmest etapist, ja teisi, mille tulemuseks on rohkem küsitlusi. Nende filosoofia ja nende aluseks olevad üldpõhimõtted on aga ühised.

Eelkõige sisaldavad kõige usaldusväärsemad ja parimad juhendid tavaliselt järgmisi etappe:

- ***Küsitluse ettevalmistamine – ettevalmistav protsess***
- ***Alaealise tajuvõimete hindamine***
- ***Tõe/vale eristamise oskuse hindamine***
- ***Arenguetapi hindamine***
- ***Sooja usaldus- ja turvasuhte loomine küsitleja ja lapse vahel***
- ***Küsitluse reeglite selgitamine***
- ***Sissejuhatus uuritavasse juhtumisse***
- ***Faktide vaba jutustamise julgustamine***
- ***Mittesugestiivsete avatud küsimuste kasutamine oluliste punktide esiletoomiseks ja üksikasjade teadasaamiseks***
- ***Küsitluse lõpetamine/sulgumine***

Üks olulisemaid ja usaldusväärsemaid küsitlusmudeleid lapse ütluste võtmiseks on NICHD küsitlusmeetod (Lamb & Stenberg, 1999; *National Institute of Child Health and Human Development – NICHD, 1999*), mis oli aluseks teiste küsitlusjuhendite väljatöötamisele, nagu Michigani osariigi küsitlusjuhend (2005), Washingtoni osariigi laste küsitlusjuhend (2007) ja küsitluse struktuur – NCAC Alabama (2018).

Hea tava memorandumis („The Memorandum of Good Practice - Home Office“, 1992, 2002), mida kasutatakse väärkohtlemise lapsohvrite/tunnistajate avalduste võtmiseks, järgitakse järgmisi etappe: a) toetava kliima loomine, b) vaba jutustus, c) küsimuste kasutamine teabe saamiseks ja d) küsitluse lõpetamine.

Vastavalt soovitatakse Šotimaa lapstunnistajate küsitlemise juhendis viit etappi: a) lapse tundmaõppimine, b) usaldusliku suhte loomine, c) vaba jutustus, d) küsimused ja e) küsitluse lõpetamine („Guidance on Interviewing Child Witnesses in Scotland“, 2003).

Allpool on mõned küsitluse lähenemisviiside võrdlevad tabelid, kus tuuakse välja nende lähenemisviiside sarnasused ja erinevused:

Tabel 1. Küsitluse lähenemisviiside võrdlus*

Komponendid/tehnikad	NICHD-põhised lähenemisviisid (verbaalsete lugude rõhutamine)	RATAC-põhised lähenemisviisid (<i>CornerHouse/Finding Words/ChildFirst</i>)
Sissejuhatavad juhised (või „põhireeglid“)	Küsitleja selgitab küsitluse alguses ootusi (nt „ <i>Paranda mind, kui ma vea teen</i> “) ja sobivaid vastuseid (nt „ <i>Ma ei tea</i> “) ning lisab	Alguses juhised puuduvad, kuid neid esitatakse kogu küsitluse jooksul „kui võimalus avaneb“

	väikelaste küsitlemise praktikanäiteid	
Luba tõtt rääkida; koos või ilma tõe/vale tunnistuse pädevuse hinnanguta	Tavaliselt palutakse lapsel lubada rääkida tõtt arengule sobivas keeles. Väikeste laste tõe/vale pädevust <i>saab</i> hinnata näidete abil	Ei sisalda – RATAci juhised küsitluse alguses tõe/vale arutelusid ei soovitata
Narratiivse sündmuse praktika (või „episoodilise mälu treenimine“)	Oluline küsitluse etapp, mida suhtluse loomiseks ning lapse keelekasutuse ja keele mõistmise hindamiseks kasutatakse – neutraalsete või positiivsete sündmuste narratiivide esilekutsumiseks kutsutakse avatud jutustamisele	Ei ole konkreetselt küsitluse eraldi etapiks või osaks määratud
Jooniste kasutamine	Jooniseid (tavaliselt sooneutraalseid) kasutatakse mõõdukalt ja üldiselt alles pärast avalikustamist, kui katsed verbaalseid narratiive sisulise küsitluse käigus esile kutsuda ei ole olnud piisavad	Soovitav on kasutada jooniseid mitmel viisil, alustades näopiltidest, perekonnast ja anatoomiliselt üksikasjalikest joonistest küsitluse alguses (vt järgnevaid kirjeldusi)
Näopilt	Ei sisalda	Kui noorem kui 8-aastane, lapse valik, kui 8–10-aastane – küsitaja kasutab molbertit, et joonistada lapse nägu ja esitada küsimusi; osa suhtlusetapist koos pereringidega
Pereringid	Ei sisalda	Kui noorem kui 11-aastane (ja vanem, kui küsitaja soovib), küsib ja joonistab ringe, et kujutada, kellega koos laps elab, ja aidata lapse avaldust üles ehitada

Tabel 1. Küsitluse lähenemisviiside võrdlus* *jätkub*

Komponendid/tehnikad	NICHD-põhised lähenemisviisid (verbaalsete lugude rõhutamine)	RATAc-põhised lähenemisviisid (CornerHouse/Finding Words/ChildFirst)
----------------------	---	--

Anatoomia identifitseerimine	Ei sisalda	Anatoomiliselt üksikasjalikud joonised, mida kasutati selleks, et näha, kas alla 6-aastased lapsed suudavad sugu eristada, ning et alla 10-aastased kehaosi nimetaksid
Puutepäring (murettekitava teema sissejuhatuseks)	Ei sisalda	Jah/ei küsimused (ja järelmeetmed) alla 10-aastaste laste positiivsete ja negatiivsete puudutuse kohta
Mittesuggestiivne üleminek (murettekitava teema sissejuhatuseks)	Alustada sõnadega „ <i>Ütle mulle, miks sa täna siin oled</i> “ kõigi laste puhul ja vastavalt vajadusele kasutada küsimuste progressiooni, st järkjärgult otsesemaks (vt nt Lyoni „Kümne sammu intervjuud“)	„Mida sa täna siia tulemisest tead?“ saab kasutada 10-aastastel ja vanematel lastel, kuid tavaliselt mitte noorematel lastel.
Sisuline küsitlemine (nimetatakse RATACi protokollis „väärkohtlemise stsenaariumiks“)	Rõhk on: <ul style="list-style-type: none"> • jutustama kutsumisel (nt „<i>Räägi mulle ...</i>“, „<i>Räägi mulle rohkem</i>“ ja „<i>Mis järgmisena juhtus?</i>“) • mittesuggestiivsel avatud küsitlemisel iga vanuse puhul (ja sundvaliku küsimuste kasutamise minimeerimisel) • vastavalt vajadusele järk-järgulisel üleminekul otsesematele küsimustele • avatud järelpäringute „sidumisel“ lisateabe saamiseks pärast otseseid küsimusi või lühikesi vastuseid • rohkem keskendunud avatud tehnikatel üksikasjade väljaselgitamiseks, nagu vihjega meenutamine ja aja segmenteerimine 	„Uurimisprotsessi“ mudel soosib väiksemate laste ja emotsionaalse traumaga inimeste puhul vähem vaba meeldetuletamist/kaudseid küsimusi ja rohkem otseseid küsimusi (sh jah/ei ning valikvastustega); peab kaudsemaid küsimusi (vaba ja keskendunud meenutamine) kõige sobivamaks vanematele lastele ja neile, kes on vähem emotsionaalselt traumeeritud; eksitavaid küsimusi esitada ei tohiks
Anatoomiliste nukkude kasutamine	Tavaliselt ei kasutata	Küsitlejatel soovitatakse sobivatel tingimustel nukke kasutada

Allikas: Klein, M., Dorsch, C., & Hemmens, C. (2020). Talk to Me: An Analysis of Statutes Regulating Police Interviews of Child Victims. *Juvenile and Family Court Journal*, 71(2), 5-19.

**Küsitlusjuhendi põhistruktuur hõlmab kõigil juhtudel kolme etapi/faasi
puhul järgimist:**

a) usalduse tekitamise faas

b) sisuline faas

c) sulgemise faas

Kindlatele etappidele järgnevad ka muud erineva loogikaga küsitluste juhendid, näiteks „Kognitiivne intervjuu“.

- Sissejuhatus (püüd luua usalduslikku suhet)
- Sündmustest rääkimine
- Mnemooniliste jäljendite kodeerimise uurimine
- Kokkuvõte – ülevaade
- Sulgemine

Läbivaadatud kujul sisaldas kognitiivne intervjuu seitset etappi. Selle rikastamise eesmärk oli püüda parandada lapse mälu nii üldises kontekstis kui ka selle konkreetsetes detailides.

- Üksteise tunmaõppimine ning usaldusliku ja empaatilise õhkkonna loomine
- Küsitluse eesmärkide selgitamine
- Vaba meenutamise julgustamine – avatud küsimuste kasutamine
- Fokuseeritud avatud/suletud küsimused
- Erinevas ajalises järjestuses meenutamise ja vaatenurga muutmise julgustamine
- Kokkuvõte
- Sulgemine

On oluline rõhutada, et kõigi verbaalsete vahendite puhul tuleb usaldusväärse küsitluse läbiviimiseks rakendada kõiki etappe ilma väljajätmiste, ühinemiste või muude muudatusteta. Kuna ükski juhend ei suuda täielikult kõrvaldada praktiku/küsitleja juhendamise, soovitatavuse ja subjektiivsuse riski, on oluline, et juhendit rakendataks oluliste vigade vähendamiseks võimalikult õigel viisil.

Küsitluse struktuur

A. Usalduse tekitamise faas

- Spetsialisti tervitamine
- Varane kaasamine – usaldus
- Küsitluse juhised
- Episoodilise mälu treenimine / neutraalse juhtumi vaba jutustamise praktika
- Ohvri perekonna tundmaõppimine

B) Sisuline faas

- Üleminek sisulistele küsimustele
- Vaba jutustuse kirjeldus
- Avatud küsimused lisateabe saamiseks
- Täpsustavad küsimused

C) Sulgemise faas

- Alaealise ütluste kokkuvõte
- Tänamine (nt „*Tänan sind väga, et täna minuga rääkisid. Ma tean kui raske see sinu jaoks oli*“, „*Olid väga vapper. Tänan sind väga selle eest, mida mulle rääkisid*“)
- Teave järgneva kohta
- Usaldusväärsete isikute otsimine
- Julgustamine
- Tunnetest eemaldumine – vabastamine

2.2 Küsitluse struktuur

Küsitlus peaks vastama ohvridirektiivile ja eelkõige õigusele saada teavet, osalemisele, eraelu puutumatusel/intiimsusele ja väärkusele.

2.2.1 Usalduse tekitamise faas

See on äärmiselt oluline faas, kuna selle tulemus määrab kogu protsessi edu või ebaõnnestumise. Just siin püütakse luua usaldussuhe ja usalduslik õhkkond, millele rajatakse järgnevad faasid.

Nagu uuringud on näidanud, on loodaval usalduslikul suhtel eneseavamise ja lapse väidete õigsuse puhul oluline roll. Kõige olulisem on empaatia, kuna see on sisuka suhtlemise alus.

See on otseselt seotud alaealise ohvri osalemisõigusega (art 10). Selle osalemise tagamiseks on vaja tagada ohvri piisav teavitamine (artiklid 6 ja 7, mis on seotud ka tema õigustega) ning stressi ja vaimse tervise probleemide vähendamine.

Selle sammu vahelejätmine on tõsine viga, mis võib õõnestada kogu tunnetamise protsessi tervikuna, seades omakorda kahtluse alla protsessi legitiimsuse ja seega ka tunnistuse usaldusväarsuse. Teisisõnu on kõigi püüdluste nurgakivi lapse väidete tõesuse uurimine ja samal ajal teda võimaliku taasohvristamise eest kaitsmine.

Spetsialistide suutmatust luua usalduslikku suhet ning sooja, turvalist ja toetavat kliimat või selle hooletusse jätmine, tugevdab ainuüksi protsessi uurimislikku olemust, tuues kaasa negatiivseid tulemusi.

Lisaks rõhutab rahvusvahelises kirjanduses termini „küsitlus“ kasutamine terminite „eeluurimine“ ja „ülekuulamine“ vastandina vajadust loobuda anakronistlikust praktikast ja võtta kasutusele lapsesõbralikud protseduurid, mis teenivad alaealise väärkohtlemise ohvri/vägivalla tunnistaja ütluste võtmisel laste parimaid huve.

Otsustavat rolli mängib kahe osapoole vahelise suhte kvaliteet ja loodava suhtluse tüüp. Alaealise tundmaõppimise eesmärk on luua lähedussuhe ja hea läbisaamine, aidates tal oma hirmudega toimetulemisel ärevust tõhusamalt juhtida.

Sissejuhatus – lapse tervitamine

- Tutvusta end ja selgita oma rolli. Tutvusta kõiki inimesi ja selgita küsitlemisel osalevate spetsialistide rolli.
- Selgita küsitluse põhjust ja eesmärki.
- Teavita last tema õigustest, nt õigus adekvaatsele ja lugupidavale teabele (artiklid 6 ja 7), õigus saatjale (artiklid 33 ja 20c) jne.
- Teavita lapse arenguetappi ja kognitiivset taset arvestavast protsessist.
- Vasta küsimustele ja proovi tema hirme leevendada.
- Tutvusta ruume, küsitlusruumi, kõrvalruumi ja tehnilisi seadmeid. Teavita kaamera olemasolust ja küsitluse audiovisuaalsest salvestisest.

Usalduse tekitamine

- Võimalda lapsel end toas mugavalt ja tuttavalt tunda.
- Hoida silmsidet ja väldi füüsilist kontakti.
- Julgusta teda rääkima neutraalsetel teemadel, mis teda huvitavad.
- Kuula tähelepanelikult ja proovi kasutada lihtsaid küsimusi, et saada rohkem teavet tema huvide ja igapäevaelu kohta.

Järgitava protseduuri teave, selle reeglite üksikasjalik selgitus ja neutraalse teema arutelu kutse soodustavad alaealise osalemist selles protsessis ja pakuvad olulise tõe leidmise keerulisel teel kaaslast.

Põhireeglid

Enne küsitlusega alustamist selgita lapsele põhireegleid:

- „Kui sa ei saa minu esitatud küsimusest aru, ütle seda mulle ja proovin uuesti.“
- „Kui ma millestki hästi aru ei saa või kui ütlen midagi valesti, siis paranda mind.“
- „Kui tunned end mistahes ajal halvasti, palun ütle mulle või näita seda kuidagi.“
- „Palun räägi mulle ainult tõtt ja ainult asjadest, mis tegelikult juhtusid.“
- „Kui sa pole vastuses kindel, ütle mulle „ma ei tea“, „ma ei ole kindel“ või „ma ei mäleta“. Ma saan aru. Palun sind väga – ära arva ega ära olet.“
- „Kui ütled midagi, mida ma arvatavasti tean, ütle seda ikkagi.“

„Kui sa mulle midagi ütled, ära unusta, et mind ei olnud seal. Ma ei tea, mis juhtus. Palun räägi mulle üksikasjalikult ja algusest lõpuni, mis juhtus.“
„Ma luban, et ma ei saa su peale vihaseks millegi pärast, mida sa mulle ütled.“
„Anna teada kui sa väsid, et puhata saaksime.“

Mida paremini alaealine mõistab spetsialistiga tehtava koostöö konteksti ja eesmärki, seda positiivsem õhkkond luuakse. Eksperdid soovivad selles etapis arutada küsimusi valutult, et laps tunneks end mugavamalt ja sõbralikumalt. Vältida tuleks käsitletava teema rutakaid otseviiteid.

Selles faasis toimub esimest korda neutraalse sündmuse episoodilise mälu harjutamine, et teises etapis oleks alaealine paremini ette valmistatud, kui tal on vaja kriitilise sündmuse hetki meelde tuletada. Lapsed, kes on harjutanud usalduse loomise faasis teabe meeldetuletamist, esitavad hilisemates etappides täpsemaid kirjeldusi.

Mälu toimimine

Kriminaalõigussüsteemi spetsialistid, kellel puuduvad vastavad teadmised ja koolitus, eiravad sageli seda, et mälu ei ole passiivne sündmuste salvestaja, kaamera ega piiramatult mahuga arvuti kõvaketas. Nad ignoreerivad ka seda, et mälu on ühtaegu märkimisväärselt keeruline ja samas märkimisväärselt habras. Pealegi pole nad alati teadlikud, et on olemas kolm mälusüsteemi, kuna mälu jaguneb sensoorseks, lühiajaliseks ja pikaajaliseks mäluks. Lisaks leiavad nad, et kõiki üksikisiku kogemusi on võimatu talletada.

Mitmed erinevad subjektiivsed tegurid määravad, kui palju ja millised lõplikud elemendid pikaajalisse mällu lähevad ning kuidas need kodeeritakse ja salvestatakse (kas õigesti või valesti). Need tegurid mõjutavad omakorda huvipakkuvate mnemooniliste jälgede leidmise võimalust. Enamasti on teatud teabe hankimisel tekkinud raskused tingitud sellele juurdepääsu kaotamisest, mitte teabe enda kadumisest. Seetõttu ei ole ununemiseni viiv taastamise ebaõnnestumine seotud salvestamise ebaõnnestumisega. Oluline tegur, mis võib mõjutada teabe meeldetuletamist, on uue teabe pealetulek.

Kuna kognitiivsed funktsioonid on oma olemuselt aktiivsed ja mitte passiivsed, võib erinevate tegurite sekkumine lõpuks mälu rikkuda, põhjustades tahtmatu valetunnistuse andmise. See muudab mälu märkimisväärselt keerukaks ja samas ka hapraks. Selles kontekstis mängivad olulist rolli mälustrateegiate vanus ja arenguaste (nt kordamine, organiseerimine, töötlemine ja meenutamine); ajavahe stiimuli vastuvõtmisest kuni selle meeldetuletamise katseni; kogetud stiimuli tüüp; sündmusejärgsed häired; viis, kuidas seda püütakse taastada; meenutamiste arv ja meenutamisest põhjustatud emotsioonid (nt traumaatilise sündmuse korral). Sellest tulenevalt mängib kõige olulisemat rolli küsitluse läbiviimise viis: see võib kas tugevdada mälujälgi, lastes neil esile kerkida, või neid rikkuda, hävitades need lõplikult.

Vaba loo praktika – episoodilise mälu treenimine

- Palu lapsel rääkida hiljutisest vägivallavabast sündmusest – see on neutraalne teema; väldi väärkohtlemist puudutavat teemat, nt kool, pere või hobid / vaba aeg (episoodiline mälu):

„Tahaksin sinust rohkem teada saada. Kas ütleksid mulle, mida sulle teha meeldib? Räägi mulle algusest lõpuni ja nii palju kui võimalik. Püüa mitte midagi välja jätta.“

„Mõtlen palun, mis on sinu lemmiktegevus/hobi. Mõtlen tagasi viimasele korrale, kui sellega tegelesid, ja kirjelda kõike, mis juhtus.“

„Veidi aega tagasi rääkisid mulle reisist, millel käisid. Oleksin selle kuulmisest väga huvitatud.“

- Rõhuta, kui suurel määral oled üksikasjadest huvitatud, ja rõhuta ka sündmuste kronoloogilist tähtsust.

„Proovi mulle kõike algusest lõpuni üksikasjalikult rääkida.“

- Selgita lapsele, kui oluline on, et ta jutustaks järgmise küsitluse käigus kõike juhtunud viisil:

„Olen väga huvitatud sellest, et räägiksid mulle üksikasjalikult kõike, mida mäletad. Saad mulle rääkida nii headest/meeldivatest kui ka halbade/ebameeldivatest asjadest, mis juhtusid.“

- NICHD küsitlusmeetodi puhul kasutatakse sageli sündmuste segmenteerimist, et aidata lapsel teatud aja jooksul keskenduda, et ta saaks võimalikult palju detaile meelde tuletada, samas kui seda saab kasutada ka suhtluse loomise etapis. (Lamb et al., 2007).

Need arutelud võimaldavad lisaks kõigele muule spetsialistil hinnata lapse keelelist ja tajumisvõimet, samuti tema võimet eristada tõde valesst ja tegelikkust fantaasiast.

Väga oluline on säilitada positiivne õhkkond kogu küsitlemise vältel. Uuringud kinnitavad, et vastasel juhul on ohvritel oma väärkohtlemise avalikustamise suhtes suur vastumeelsus.

Samuti rõhutatakse vajadust kasutada lapse vanust arvestavat keelt, ühtlustades küsitluse nõuded lapse arengujärgu ja konkreetsete võimetega.

Laste mälu mõjutavad tegurid

- a) **Vanus** on üks olulisemaid mälu kognitiivset funktsiooni mõjutavaid tegureid: lastel areneb vanemaks saades teabe salvestamise ja meelde tuletamise võime kiiresti. Selle põhjuseks on asjaolu, et mnemoväli laieneb aja jooksul pidevalt ja säilitatava teabe hulk kasvab (Cole & Cole, 2001). Vanemad lapsed unustavad vähem, salvestavad rohkem teavet ja võtavad kasutusele keerukamad mälustrateegiad kui nooremad lapsed. Kuigi nooremad alaealised mäletavad vähem üksikasju, on see, mida nad mäletavad, väga täpne ja sageli sündmuse kontekstis eriti oluline. Seega võivad kolmeaastased lapsed unustada mõned sündmuse üksikasjad, millest neil rääkida palutakse, kuid siiski suudavad nad usaldusväärset ja täpselt oma kogemuse olulisi punkte meelde tuletada.
- b) **Individaalsed erinevused** mõjutavad ka mälu kognitiivset funktsiooni: kõrge verbaalse intelligentsusega laste väited on mitmekesisemad (Chae & Ceci, 2005).
- c) **Korduvate sündmuste mõju**: kordamine on veel üks tegur, mis alaealiste ohvrite ja tunnistajate mälumahtu mõjutab. Pika aja jooksul korduvad sündmused salvestuvad tõenäolisemalt paremini pikaajalisse mällu, omandavad aja jooksul vastupidavuse ning neid tuletatakse suurema täpsuse ja usaldusväärusega meelde.
- d) Olulist rolli mängib ka **sündmuse tüüp** ja selle **mõju** alaealisele.
- e) Laste mälu võib mõjutada ka nende **osalemine eriti karmides ja valusates kohtumenetlustes**: kui lapsed peavad kriminaalõigussüsteemi ametlikele asutustele tunnistusi andma, võib stressil olla lastele laastav mõju. Samas ei

võeta karistusmehhanismis alaealiste erivajadusi arvesse, kuna see näib olevat kohandatud ainult täiskasvanud elanikkonna vajadustele

- f) Tähtis on ka **ajavahe** juhtumi toimumisest ütluste andmiseni: pikk ajavahe raskendab sageli teabe täpset meeldetuletamist, kuna mälujäljed n-ö kaovad. Mälu on desorganiseerumise ja korrupsiooni ohus, eriti kui selle aja jooksul on sekkunud muud elemendid, mis võivad põhjustada valeinformatsiooni.
- g) Alaealise ohvri **eriline suhe** nii **lähiperekonna** kui ka **laiema sotsiaalse ringiga** võib mõjutada positiivselt või negatiivselt ka tema mälu, kuna erilist rolli mängib ka autobiograafiliste mälestuste sotsiaalne konstruktsioon (Shaffer, 2004).

Küsitlejate tavapärased vead

- Küsitluse põhjust ei selgitata
- End ja oma rolli ei tutvustata alaealisele
- Sooja usaldussuhte loomise etapp jäetakse vahele ja kohe asutakse uurima alaealise väiteid
- Küsitluse põhireeglitele ei viidata
- Kasutatakse suletud küsimusi (nt „*Kas see tekitas sinus ebamugavust?*” vs. „*Millise tunde see sinus tekitas?*”)
- Vaba jutustamise mitte julgustamine
- Lapse jutu katkestamine ja puhkepauside mittepakumine

2.2.2 Sisuline faas

See on kriminaalmenetluse põhifaas, mille käigus uuritakse lapse väiteid ja otsitakse sisulist tõde. Oluliseks punktiks on üleminek suhtluse loomise etapist sisulisele teemale, mille uurimine võtab suurema osa küsitlusest.

Vastavalt rahvusvahelistele juhenditele kutsuvad küsitleja alaealist avatud küsimustega suhtlema, nt „Nüüd, kui sind veidi paremini tunnen, tahaksin arutada, miks sa täna siin oled“.

Üleminek sisulisele teemale

Avatud küsimus / kutse arutelule:

„Nüüd, kui oleme üksteist veidi paremini tundma õppinud, on aeg rääkida millestki muust – sellest, miks me täna siin oleme. Kas sa tead, miks sa täna siia tulid?“

„Mis sa arvad, miks su vanemad, õpetaja, ristiema su siia töid?“

„Olen siin, et kuulata kõike, mis sul mulle öelda on. On oluline, et ma saaksin aru, miks sa siin oled. Kas sa tahad minuga rääkida?“

„Kas on midagi, mis sind häirib, miski, mis teeb sulle muret? Sa võid minuga juhtunust algusest lõpuni rääkida.“

Juhend soovib kõigis etappides – eriti selles üliolulisel üleminekufaasis – pakkuda alaealise kõhkluse puhul rohkem juhtnööre ja julgustamist.

Toetavad mittesugestiivsed võtted ja väljendid – Tabel 9.1; Lamb, M. E., Brown, D. A., Hershkowitz, I., Orbach, Y., & Esplin, P. W. (2018). *Tell me what happened: Questioning children about abuse*. John Wiley & Sons (lk 169-170):

Tabel 9.1 Toetavad mittesugestiivsed tehnikad ja väljendid

- A. Personaalselt lapse poole pöördumine
Pöördu lapse poole personaalselt ja kasuta tema nime. Väldi hüüd- ja hellitusnimede (nt „kullake“) kasutamist.
- B. Usalduse tekitamine
- Lapse tervitamine
„Mul on hea meel sinuga täna kohtuda / sind tundma õppida / sinuga rääkida.“ „Tore on sinuga tutvuda. Minu nimi on _____.“
 - Lapse vastu isikliku huvi väljendamine
„Ma tõesti tahan sind tundma õppida / teada saada asjadest, mis sinuga juhtusid.“
„Kohtume täna esimest korda ja minu jaoks on oluline sind paremini tundma õppida.“
 - Väikeste hea tahte žestide tegemine
„On sul piisavalt soe?“ „Las ma näitan sulle tualetti.“ „Siin on sulle klaas vett.“ „Kas sa tahad videokaamerat näha?“ „Kas vajad lühikest pausi?“
- C. Kinnitamine
- Kinnitamine küsitluse ajal
„Sa räägid mulle väga selgelt/üksikasjalikult ja see on oluline.“ „Sa aidad mul tõesti sind mõista / tundma õppida.“ „Sa parandasid mind ja see on väga oluline.“ „Ma saan aru, mida sa räägid.“
Välgi hinnanguid („Sa seletad seda väga hästi.“) ja julgustamise seostamist konkreetse sisuga („Sa ütlesid mulle, et põgenesid, mis oli hea.“).
 - Tänu ja tunnustuse avaldamine
„Tahan sind abi eest tänada.“ „Hindan väga, et sa minuga räägid.“ „Hindan, et proovid meenutada ja rääkida.“ „Aitäh, et jagasid seda minuga.“

- Lapse diskreetsuse rõhutamine
„On sinu otsustada, kas sa räägid minuga või mitte. Austan sinu valikut.“

D. Usalduse kasutamine

- Usalduse mainimine ja selle suurendamine
„Sa oled mulle endast palju rääkinud ja tunnen, et tean sind paremini.“ „Nüüd, kui me üksteist paremini tunneme, võid minuga juhtunud jagada.“
- Hoolitsuse või mure väljendamine
„Olen sinu jaoks olemas.“ „Hoolin sinust.“ „Sa oled mulle tähtis.“ „Inimesed on / ma olen mures, et sinuga võis midagi juhtuda.“
Saad täpsustada mure põhjust (nt „Õpetaja ütles, et sa nutsid täna hommikul.“)
- Küsituleja kujutamine kellegina, kellele infot avaldada
„Kui midagi juhtus, olen siin, et sind kuulata.“ „Võid mind usaldada ja öelda kui midagi juhtus.“ „Võid minuga saladusi/probleeme jagada.“ „Ma räägin paljude lastega, kes räägivad mulle asjadest, mis nendega on juhtunud.“ „Minu ülesanne on kuulata probleemidega lapsi.“

E. Emotsionaalne tugi

- Lapse tajutavate raskuste üldised kommentaarid.
„Paljudel lastel on alguses raske/häbi rääkida, kuid pärast on kergem.“ „Paljudel lastel on saladusi.“
- Empaatia
„Saan aru, et sul on raske mulle sellest rääkida.“ „Tean, et see on olnud pikk küsitlus.“
- Lapse tunnete kontrollimine.
„Kuidas sa end seni tundnud oled / nüüd tunnen, kui oleme lõpetanud?“ „Kuidas sa end meie vestluse alguses / selle ajal tundsid?“
- Emotsioonide kohta küsimine
„Räägi mulle oma hirmudest lähemalt.“ „Ütle mulle, mida sa kardad.“ „Ütle mulle, miks sa nutad.“ „Ütle mulle, miks sa ei taha mulle rääkida.“ „Sa ütlesid, et ei saa mulle rääkida. Räägi mulle sellest lähemalt.“
- Avatud küsimused väljendatud tunnete või mõtete kohta
„Ütlesid, et olid kurb / tundsid vastikust / tahtsid põgeneda. Räägi mulle sellest lähemalt.“
- Emotsioonide kordamine
„Ütlesid, et olid kurb / nutsid.“
- Emotsioonide tunnustamine/aktsepteerimine/äratundmine
„Ütlesid, et see oli väga valus. Saan sellest aru / mõistan, mida sa räägid.“
- Rahustamine
„Ära muretse, ma ei räägi teistele lastele.“ „Sa ei jää bussile hiljaks.“ „Keegi ei kavatse sind arreteerida.“ „Mõnikord on võimalik aidata haiget saanud peresid/inimesi.“ „Mõnikord on lastele abiks, kui nad teistele räägivad ja ei pea saladust hoidma.“
- Vastutuse eemaldamine lapselt
„Kui midagi juhtus / keegi sulle haiget tegi, pole see sinu süü.“ „Sa ei vastuta selle eest.“ (Või üldisemalt: „Kui lastega midagi juhtub, pole see nende süü.“ „Lapsed ei vastuta, kui neile haiget tehakse.“)
- Väljendamata emotsioonide ja konfliktide kohta uurimine
„Ütle mulle, kui oled millegi pärast mures.“

F. Julgustamine

- Rõhutamine, et laps on teadmiste allikas
„Esitan neid küsimused, sest mind polnud seal.“
- Õigustav väljend
„Sa võid rääkida halbadest ja headest asjadest.“ „Selles kabinetis saad mulle kõike rääkida.“ „See on okei, kui mulle sellistest asjadest räägid / ütled neid halbu sõnu.“ „Paljud lapsed räägivad mulle, mis nendega juhtus.“
- Usalduse/optimismi väljendamine
„Arvan, et oskad seda hästi selgitada.“
- Abi pakkumine
„Tahan selle sinu jaoks lihtsamaks teha. Mis aitaks sul rääkida?“ „Kas selle üleskirjutamine teeks asja lihtsamaks?“ „Võid hakata rääkima ja ma aitan sind küsimustega.“ „Olen siin, et aidata.“
- Mitteverbaalse suhtluse soodustamine
„Kas saaksid palun minu poole pöörduda?“ „Tule, vaata mu poole. Tahaksin su silmi näha!“
- Rääkimise julgustamine
„On väga oluline, et ütleksid mulle, kui sinuga on midagi juhtunud.“

„Ma saan aru, et sinuga pidi midagi juhtuma. Kas sa tahaksid mulle öelda, mis sind häirib? Olen siin, et sind algusest lõpuni kuulata.“

„Saan aru, et see on sulle raske. Kuid ma tahan, et teaksid, et soovin sind ära kuulata. Selles ruumis saad kartmata rääkida sellest, mis sinuga juhtus. Siin on sul turvaline. Kas tahaksid minuga rääkida?“

„Nagu ma sulle ütlesin, on minu ülesanne rääkida lastega asjadest, mis nendega juhtuda võisid. Sa ei pruugi teada, et lapsed tulevad siia oma probleemidest rääkima. Oleme rääkinud paljude lastega, kellel võivad olla samad probleemid, mis sul. Räägi, kuidas läheb?“

Spetsialist julgustab last ise toimunut oma vaatenurgast kirjeldama. Siin eelistatakse küsitlemisele vaba jutustamise tehnikat, kuna see suurendab narratiivi esilekutsumist, tuues esile rohkem mnemoonilisi jälgi, ning seeläbi saadakse usaldusväärsemaid väiteid. Samas on tagatud alaealise kaitse ülekuulamislaadsete toimingute eest.

Vaba jutustamise faas pärast lapsepoolset avalikustamist algab tavaliselt küsitlaja avaldusega nagu „Räägi mulle sellest kõike“, „Räägi mulle kõike algusest lõpuni“, „Olen väga huvitatud sellest, et räägiksid mulle üksikasjalikult kõike, mida mäletad. Võid mulle rääkida nii headest/meeldivatest kui ka halvadest/ebameeldivatest asjadest, mis juhtusid“.

Püüdes pakutavat teavet täiendada ja alaealise pretensioone uurida, esitab spetsialist konkreetseid küsimusi, esialgu avatuid ja ainult juhul, kui ta tunneb, et oluline teave on puudu. Seejärel hakkab ta järk-järgult kasutama suletud küsimusi. Siinkohal tasub mainida, et mõned juhendid, näiteks NICHD, isegi takistavad kinniste küsimuste kasutamist, samas kui spetsialistid peaksid vältima küsimuste esitamist, mis lisavad lapse vabale narratiivile elemente, välja arvatud juhul, kui see on uurimisprotsessis väga asjakohane.

Küsimused teabe täpsustamiseks

Kasuta olulise teabe saamiseks esialgu üldisi avatud küsimusi:

„Kas võiksid mulle rohkem esimesel korral juhtunust rääkida?“

„Palun mõtle sellele päevale ja räägi mulle, mis algusest lõpuni juhtus.“

„Kas soovid mulle rohkem rääkida sündmusest, mida varem mainisid?“

„Sa mainisid... Kas sa saaksid mulle sellest lähemalt rääkida?“

„Sa mainisid enne... Kas saaksid mulle täpselt ja võimalikult üksikasjalikult rääkida, mis sinu mäletamist mööda juhtus.“

2.2.3 Sulgemise faas

Küsitluse lõpetamiseks on vaja eriti väärtuslikku viimast etappi. Tegemist on kogu protsessi lõpetamisega. Siinkohal tehakse kokkuvõtte räägitust. Seejärel julgustatakse alaealist midagi parandama või lisama ning küsimusi esitama („Kas on veel midagi, mida tahad mulle öelda?“, „On sul küsimusi?“).

Suure tähtsusega on küsitleja moraalne tunnustus („Suur tänu, et täna minuga rääkisid. Ma tean, kui raske see sulle oli.“ / „Sa olid väga julge, tänan sind väga selle eest, mida mulle rääkisid.“) ning lapse hirmude ja murede rahustamine („Ära karda. See, mis juhtus, pole sinu süü, sind ei karistata. Need ähvardused olid selleks, et sa ei räägiks juhtunust kunagi kellelegi.“), andes lapsele teada, mis järgmiseks juhtub, ning seejärel julgustades ja motiveerides teda uuesti suhtlema või kohtuma („Tahan, et teaksid, et olen alati sinu jaoks olemas, kui soovid minuga rääkida.“). Siinkohal on oluline märkida, et mõned küsitlejad (Belgias) on viidanud sellele, et neid õpetatakse last tänama pigem tulemise/rääkimise ees, mitte tunnistuse sisu eest (nt „Aitäh, et lubasid mul sind kuulata.“).

See etapp lõpeb katsega alaealise emotsionaalset pinget maandada ja last rahustada. Selles faasis palutakse tal rääkida neutraalsel teemal, mis ei ole seotud sellega, mida lapselt varem küsiti („Sa oled vist näljane. Mis on su lemmiktoit?“, „Mida sulle meeldib vabal ajal teha?“). Eesmärgiks on pärast ütluste andmist nii tasakaalu, turvalisuse ja rahuliku õhkkonna taastamine kui ka lapse psühho-emotsionaalse seisundi austamise ja tõelise huvi ülesnäitamine. Nii näitab küsitleja empaatiat, olles huvitatud mitte ainult tema jaoks olulise teabe hankimisest tõe

leidmiseks, vaid ka sellest, millised tagajärjed on sellel alaealisele, kuna ta on nii keerulisse ja valusasse protsessi kaasatud.

Kuna lapse parimad huvid, lapse õiguste kaitse ja taasohvrustamise vältimine on esmatähtsad, on selle küsitluse lõpetava viimase etapi järgimine eriti väärtuslik ja oluline. Selle väljajätmine võib kahjustada kogu protsessi põhieesmärke ja filosoofiat.

Küsitluse sulgemine

1. NICHD küsitlusmeetod

- „Kas on veel midagi, mida teadma peaksin?“
- „Kas on veel midagi, mida mulle öelda soovid?“
- „Kas sul on küsimusi, mida soovid minult küsida?“

Ütle enne küsitluse lõppu:

- „Täna, et mulle nii palju rääkisid. See aitab mul tõesti juhtunust aru saada. Viin su nüüd tagasi [ema / isa / teise inimese juurde]“.
- „Kui soovid minuga uuesti rääkida, võid mulle sellel numbril helistada.“ (anna kaart oma nime ja telefoninumbriga, kui see on võimalik).

Proovi neutraalsetel teemadel arutledes lapse koormat vähendada:

- „Mida sa teed, kui siit lahkud?“
- „Sa oled vist päris näljane.“
- „Mis on su lemmiktoit?“
- „Sa oled vist tõesti näljane!“

Washingtoni osariigi laste küsitlemise juhend (Washington State Child Interview Guide), 2007

- „Oled täna paljudele küsimustele vastanud / mulle palju asju rääkinud. Aitäh, et minuga rääkisid.“
- „Kas on veel midagi mida tunned, et soovid mulle praegu öelda / mida tahad, et ma teaksin?“
- „Kas sul on küsimusi selle kohta, millest me täna rääkisime?“

Esita küsimusi inimeste kohta, kelle poole võiks pöörduda:

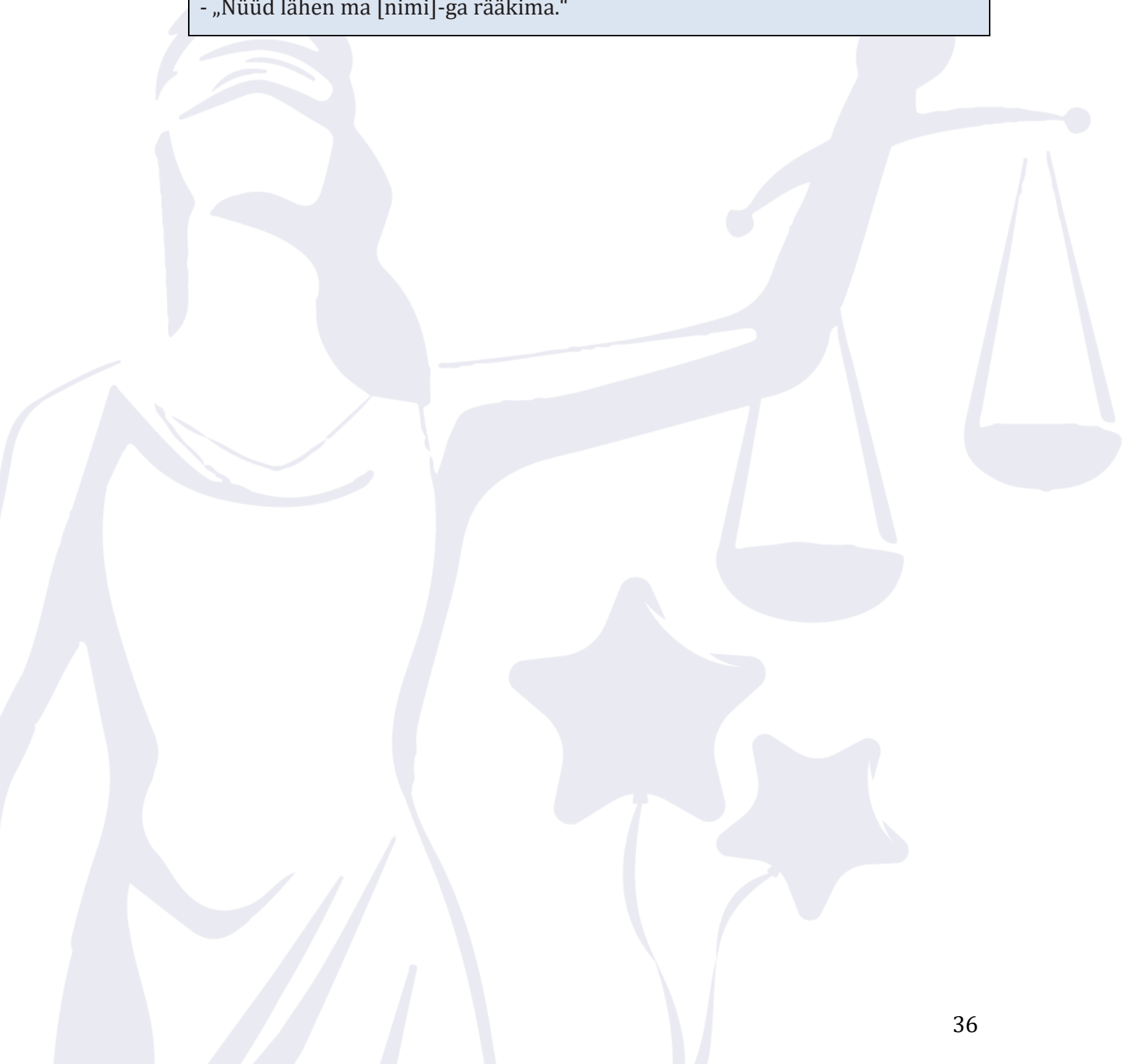
- „Juhul kui miski häirib, kellega saad rääkida?“
- „Kellelt saad abi, kui saad haiget või juhtub midagi halba?“
- „Miks arvad, et [nimi] saab sind aidata?“
- „Mida nad saavad sinu aitamiseks teha?“

Täna last ja keskendu neutraalsele teemale:

- „Aitäh, et minuga rääkisid. Mida sa edasi teed, kui oleme lõpetanud?“
- „Lähed nüüd klassi. Mida sa teed, kui klassi tagasi lähed?“

Teavita järgmistest sammudest:

- „Nüüd lähen ma [nimi]-ga rääkima.“

3. peatükk - Töövahendite kasutamine

Paljud uuringud kinnitavad, et seksuaalne väärkohtlemine põhjustab rohkem stressi kui muud väärkohtlemise vormid, mis süveneb küsitluse aja lähenedes ja jõuab haripunkti selle ajal. Lapsed, kes on seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langenud, tunduvad olevat tunnistuse andmisel rohkem ärritunud ja stressis kui need, kes on muul viisil ohvriks langenud. Küsituleja ja lapse vahelise suhtluse hõlbustamiseks ning lapse ütluste andmise võime parandamiseks kasutatakse paljudes riikides küsitlemise ajal mitteverbaalseid abivahendeid.

Väidetavalt on seksuaalselt väärkoheldud alaealiste küsitlusel abivahendite/stiimulite kasutamisel mitmeid eeliseid.

Kõige tähtsam on see, et abivahendid võivad märkimisväärselt väikelastega suhtlemist parandada. Kuna nad ei ole veel saavutanud rahuldavat keelearengu taset, võivad abivahendid kõnet asendada ja võimaldada neil juhtunust n-ö rääkida. Nii saavad nad küsimusest paremini aru ja kaudselt abivahendite kaudu teada anda, mida tahavad. Kuid isegi kui laste keelelisest suhtlusest piisab sündmuse kirjeldamiseks või konkreetsele küsimusele vastamiseks, võimaldab meediakasutus kahte liiki teineteist täiendavat suhtlust – verbaalset ja praktilist. Nii on võimalik saada rohkem teavet.

Kõige sagedamini valitakse anatoomilised diagrammid. Kasutada saab nii konkreetsete vahenditega mängimist (nt nukumajad, pusled, nukud jne) kui ka joonistusi. Nende põhifunktsioonid on mälu parandamine ja asenduskõne.

Kuigi USA-s kasutati anatoomilisi nukke pikka aega, pole neid aastaid kasutatud. Ühest küljest peeti seda ebausaldusväärseks mitteverbaalseks meediumiks ja teisest küljest on spetsialistide koolitamine äärmiselt keeruline. Nende tõhusaks kasutamiseks tuleks nõuda mitteverbaalsete vahendite erikoolitust.

Mitteverbaalseid suhtlusstiimuleid ei saa kasutada eksklusiivse vahendina, vaid abistava suhtlusvahendina.

3.1 Eelised

Abivahendite kasutamise eesmärk on ületada laste raskusi oma väärkohtlemise avalikustamisel, sest see vabastab nad juhtunu kirjeldamise stressist, sõnade kasutamisest, mida nad ei soovi välja öelda, suurest hirmust tagajärgede ees, mida kurjategija võib neile põhjustada, kui nad oma seksuaalsest väärkohtlemisest räägivad.

Lastel näib olevat raskem öelda kui näidata, ning mitteverbaalne suhtlemine vähendab lapse ärevust ja suurendab tema enesekindlust.

Lisaks aitavad spetsiifilised stiimulid praktilikul vähemate küsimustega teavet koguda, vähendades seeläbi oluliselt juhendamise riski. Näiteks palutakse lastel osutada või joonistada, mitte suletud küsimustele vastata, mis ennetab raskusi, mida seda tüüpi küsitlemine endaga kaasa toob. Abivahendite teine oluline eelis on see, et need pakuvad vastajatele vajalikke mälestuste meenutamise stiimuleid, parandamiseks meeldejätmist ja mnemooniliste jäljendite esiletoomist, mis oleks muidu palju raskem.

3.2 Puudused

Abivahendite tõsiseks puuduseks on nende usaldusväärsus kriminaalmenetluses, mille puhul on seksuaalse väärkohtlemise suuline avaldamine erineva kaaluga. Paljudes uuringutes on näidatud, et mitteverbaalsete suhtlusvahenditega kaasneb oht, et see võib viia laste väidete moonutamise ja valesti tõlgendamiseni.

Mitteverbaalse suhtlusmeedia kriitikud väidavad ka, et lapsed võivad tajuda abivahendeid kui tavalisi mänguasju, millega nad mängima hakkavad, moonutades nende esmast funktsiooni, ning juhivad tähelepanu sellele, et nende kasutamine ergutab laste kujutlusvõimet ja asjade väljamõtlemist.

Seetõttu peetakse neid alla kolmeaastastele lastele sobimatuteks. Pealegi on eneseväljendamise oskuse puudumise tõttu eelistatav näidata oma kehal kohti, kus teda on puudutatud või muul viisil väärkoheldud, vähendades sellega valeväidete riski. Eelkooliealiste laste piiratud kognitiivsed võimed ei võimalda neil mõista

sümboolika ja representatsioonide tähendust, mille tulemuseks on sageli nende võimetus oma isiklike kogemusi abivahendite kaudu väljendada.

Tõenäoliselt toob see kaasa kavandatust vastupidise efekti ja viib mängu kaudu valede oletusteni. Lõpuks on oluliseks puuduseks konkreetse juhendi ja juhiste puudumine, mis näeksid ette teatud viisi, kuidas spetsialistid abivahendeid kasutavad.

Kuigi 1980ndatel ja 1990ndatel oli nende kasutamine üsna laialt levinud, on rahvusvaheline kirjandus viimasel kümnendil kutsunud praktikuid verbaalset suhtlust eelistama ja julgustama, kuna seda peetakse usaldusväärsemaks.

3.3 Anatoomilised diagrammid

Märkimisväärne osa praktikutest kasutab laste küsitlemisel anatoomilisi diagramme. Anatoomiliste diagrammide kasutamise põhieesmärk on verbaalse suhtlemise raskuste ületamine (keele ja kognitiivsete võimete piiratus, hirm verbaalse avalikustamise ees jne), millega lapsed oma traumaatilisest seksuaalse väärkohtlemise kogemusest rääkides kokku puutuvad.

Esimesi anatoomilisi diagramme tutvustasid 1990. aastal Groth ja Stevenson. See oli sisuliselt test joonistega, mis kujutasid inimeste alasti kehade diagramme, kus olid iga kehaosa (sh seksuaalorganite) detailid.

Kuigi nende eesmärk oli laste seksuaalse väärkohtlemise juhtumite uurimisele ja alaealiste ohvrite kohtlemisele kaasa aidata, kasutatakse anatoomilisi diagramme tänapäeval küsitluse etapis ekstraverbaalse suhtlusvahendina.

Grothi ja Stevensoni klassikalised diagrammid kujutavad ühel lehel täiskasvanute ja laste ning meeste ja naiste keha esi- ja tagakülgi neljas erinevas arengujärgus (täiskasvanu, nooruk, kooliealine laps ja eelkooliealine laps) koos üksikasjalike sootunnustega.

Seejärel kujundati ja kasutati mõningate erinevustega muid graafikuid, mis on kas kultuuride vahelised, kus on kujutatud erinevate rasside näojooni, või anatoomilised, kus kehad on esitatud sooneutraalsete tunnustega.

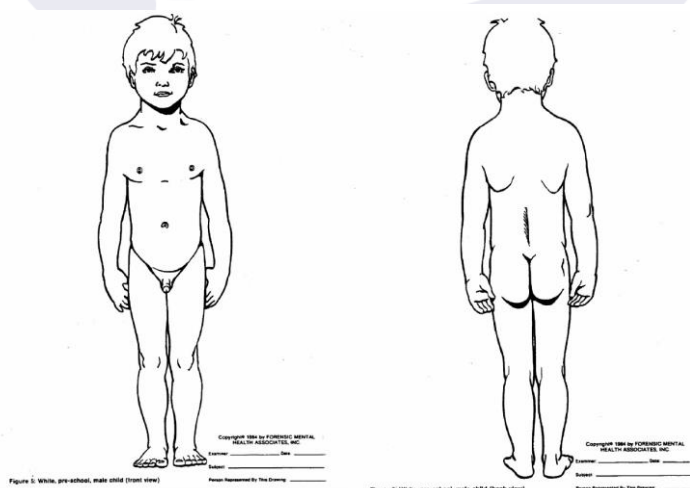
Tänapäeval kasutatakse diagramme, mis kujutavad erineva soo, vanuse ja rassiga alasti või riidetud kehasid, kas seksuaaltunnustega või ilma. Mõned

spetsialistid kasutavad neid algusest peale küsitluse peamise vahendina, teised aga esitavad need lapsele protsessi käigus. Mõnel juhul, näiteks Belgias, kasutatakse anotoomilisi diagramme harva, kuid kui see on lapse ütluste selgitamiseks vajalik, kasutatakse neid alles pärast seda, kui alaealine on väärkohtlemise avalikustanud, mis on hea tava.

Erinevaid seisukohti avaldati selle kohta, kas kasutada seksuaaltunnustega diagramme, neutraalseid diagramme või kehadiagramme, kus seksuaaltunnused on kaetud maalitud aluspesu või ujumisriietega.

Vaatamata mõningatele neutraalsete diagrammide kasutamise soovitudele, soovivad teadlased kasutada anotoomilisi diagramme, st diagramme, mis kujutavad ka seksuaaltunnuseid, sest lapsed saavad siis täpsemalt rääkida, kui sümboolsetel kujutistel on suurem sarnasus objektiga, millele nad tegelikkuses viitavad, st inimkehaga.

Neid tuntakse ka kui nn kehakaarte, sest neid kasutatakse selleks, et aidata lastel näidata, kus neid kehal on puudutatud või muud moodi seksuaalselt väärkoheldud. See ongi nende põhieesmärk: võimaldada alaealisel täpselt näidata, millist kehaosa väärkoheldi, näidates samas ära, milliseid õigusrikkuja kehaosi sel eesmärgil kasutati. Need võib anda ka küsitletava arenguetapi hindamiseks enne küsitluse põhifaasi.

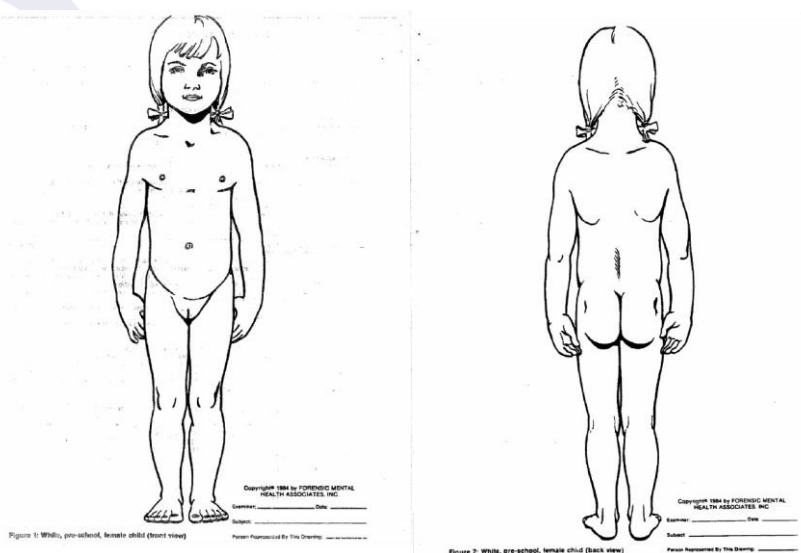

Pildid: Growth, A.N, Stevenson T. M., (1990) Anotoomilised joonised: Kasutamiseks laste seksuaalse väärkohtlemise uurimisel ja sekkumisel, *Forensic Mental Health Associates Publication*

Lapsel palutakse eristada eri sugusid, nimetada inimkeha osi ja viidata nende funktsioonidele.

Seejärel, kui küsitlus on edenenud ja kahtlustatakse väärkohtlemist, võib küsitleja uuesti anotoomilisi diagramme näidata, esitades konkreetsete kehaosade kohta küsimusi. Kui näiteks väärkohtlemise kahtlused pole kinnitust leidnud või laps ei ole väärkohtlemist suuliselt avaldanud, osutab küsitleja joonisele ja küsib, kas mõnele kehapiirkonnale on kunagi midagi tehtud („Kas keegi on kunagi sinu mõnda kehaosa puudutanud?“).

Anotoomilisi diagramme saab kasutada ka pärast seksuaalse väärkohtlemise avalikustamist, et selgitada tema seksuaalse väärkohtlemise olulisi üksikasju ja laiendada teavet pärast seda, kui laps on puudutamise avaldanud (nt "Näita mulle täpselt, kust ta sind puudutas").

Pildid: Growth, A.N, Stevenson T. M., (1990) Anotoomilised joonised: kasutamiseks laste seksuaalse väärkohtlemise uurimisel ja sekkumisel, *Forensic Mental Health Associates Publication*

3.4 RATAAC

Üks tuntumaid küsitluse juhendeid, milles kasutatakse muuhulgas anotoomilisi diagramme, on RATAAC® (usalduslik suhe, anatoomia tuvastamine, puutepäring, väärkohtlemise stsenaarium ja sulgemine), mille löid USA-s laste seksuaalset väärkohtlemist käsitlevad spetsiaalsed koolituskeskused. (asutustevaheline laste väärkohtlemise hindamis- ja koolituskeskus CornerHouse

Interagency Child Abuse Evaluation and Training Center ja lastekaitse koolituskeskus National Child Protection Training Center).

Juhendi RATAAC® kohaselt mängivad kohtuarstlikul läbivaatusel suurt rolli lapsele protseduuri alguses näidatavad anatoomilised kaardid.

See juhend võeti esmakordselt kasutusele 1980. aastatel ja seda peetakse praegu anatoomiliste diagrammide kasutamise seisukohalt kõige usaldusväärsemaks.

Küsitluse alguses ja lapsega usaldusliku suhte loomise ajal soovib küsitleja saada lapse tähelepanu, kirjutades üles sõnu või tehes visandeid suurele paberile. Esialgu püüab ta visandada lapse nägu, sageli tema abiga. Eesmärk on luua küsitleja ja küsitletava suhet tugevdav meeldiv ja sõbralik õhkkond.

Lapse tajuvõime ja arenguetappide hindamine

- Selle tegevuse käigus võtab spetsialist küsitluse alfaasis aega, et alaealisega rääkida ja tema põhioskusi hinnata.

Lapse perekonna tundmaõppimine

- Järgmisena esitatakse visandatud neutraalsete näojoontega näod, mis esindavad lapse pereliikmeid. Laps lisab visandite juurde oma pereliikmete nimed ja tal palutakse igäühel eraldi rääkida. Sel viisil loodetakse saada olulist teavet tema suhete kohta perekonnaga (Hitz & Bauer, 2003).

Põhireeglite selgitamine ja kehaosade nimetamine

- Seejärel esitab küsitleja küsitluse sisulises faasis lapsele anatoomilise diagrammi, kui ta on alaealisega küsitluse teatud reeglite järgimises kokku leppinud, ja palub tal nimetada esmalt seksuaalseid ja mitteseksuaalseid kehaosi.

- Lapsel palutakse näidata, kas teda on puudutanud kolmas isik, osutades skeemil täpsetele kohtadele. Sõltuvalt vastustest jätkab küsitleja avatud küsimustega.

Anatoomiliste diagrammide kasutamine seksuaalselt väärkoheldud laste küsitlemisel

Kui usalduslik suhe on loodud, näita lastele anatoomilisi diagramme, arvestades nende vanust ja rahvust. Kui küsitled noorukit, kasuta noorukite jaoks mõeldud diagramme. Kui räägid nelja-aastase tüdrukuga näita diagrammi, mis kujutab eelkooliealist tüdrukut ja diagrammi, mis kujutab eelkooliealist poissi.

Esialgu näita ainult mõlema soo kehakujutist eestpoolt. Kui näitad mõlemat poolt korraga, võib laps segadusse sattuda ja arvata, et kujutatakse kahte erinevat alaealist.

Seejärel küsi kõigepealt lapselt, kas pildil on poiss või tüdruk. Siis palu lapsel öelda, milline pilt tema arvates pildiga sarnane on. Üle kuueaastastel lastel pole soolise eristamise võimet vaja hinnata, välja arvatud juhul, kui tegemist on arenguprobleemidega. Seega, kui pöördud üle kuueaastaste laste poole, selgita, et näitad neile neid pilte, sest soovid, et nad inimkeha osi nimetaksid.

Seejärel näita lapsele tema enda sugu kujutavat tabelit, ja palu tal nimetada nii eesmised kui ka tagumised kehaosad. Kuigi selleks konkreetset protseduuri pole, on soovitatav alustada küsimisega pea kohta (näidates iga näoosa eraldi) ja liikuda seejärel ülejäänud keha juurde.

Kui see etapp on läbitud, kirjutab küsitleja vastavasse tabeliossa kehaosade nimed, mille alaealine on talle öelnud. Lapsele ei tohiks jätta muljet, et erinevatel kehaosadel on õiged ja valed nimed.

Küsitleja peaks aktsepteerima alaealise vastuseid, olgu need millised tahes. Samuti peaks ta pärast sõna kuulmist vältima kriitikat või tugeva šoki või vastikustunde väljendamist.

Kui laps tajub, et küsitleja reageeris konkreetse kehaosa kohta kasutatud sõna peale negatiivselt, siis laps suure tõenäosusega enam ei räägi. Kuna mõned alaealised võivad teatud kehaosi vastumeelselt nimetada, on vastajale turvatunde tekitamiseks oluline see eelnevalt läbi rääkida. Küsitleja selgitab, et küsitletav võib kasutada mis tahes sõnu. Kui laps tunneb end endiselt ebamugavalt, on täiskasvanul järgmised võimalused: a) palud lapsel selle kehaosa kohta kasutada sama sõna, mida tema vanemad kasutavad, b) anda lapsele aega mõelda, milline nimi tema jaoks sobib või c) julgustada teda valima, vastates valikvastustega kolme erineva sõna vahel.

Küsitlejal on oluline tutvuda lapse kasutatava terminoloogiaga, et seksuaalse väärkohtlemise avalikustamisel ei tekiks kehaosade nimetamise väärarusaamu.

Seejärel kasutatakse diagramme, et näidata ja märkida neile, mida seksuaalselt väärkoheldi. Samuti võib laps anotoomilisi diagramme jälgides meenutada muid väärkohtlemisega seotud sündmusi.

Küsitlejal on väga oluline meeles pidada, et anotoomilisi diagramme ei kasutata lapsega verbaalse suhtluse asendamiseks, vaid selle toetamiseks. Teisisõnu on need lihtsad tööriistad, mis aitavad lastel oma kogemusi paremini edastada.

Allikas: Holmes & Finnegan, 2002

Anotoomilisi diagramme võib kasutada ka pärast alaealise väärkohtlemise suulist avalikustamist. Küsitleja näitab jooniseid lapsele ja palub lapsel valida üks, mis esindab teda ennast ja teine, mis esindab kurjategijat. Seejärel palub ta tal märkida diagrammile või värviga need kehaosad, mida väärkoheldi. Lõpuks julgustab ta ütlema täpselt, mis juhtus igas kohas, millele ta osutas. Sarnast protsessi järgitakse ka täiskasvanut kujutava joonistusega. See tähendab, et lapsel palutakse näidata kurjategija kasutatud kehaosi ja seejärel selgitada, mida ta täpselt tegi.

3.5 Eelised ja puudused

Anotoomiliste diagrammide oluline eelis on see, et neil ei ole mängule omaseid jooni, mis võiksid laste tähelepanu esialgselt eesmärgist kõrvale juhtida, need ei pane kujutlusvõimet tööle ega nõua samasugust sümboolika ega enese esindamise kontseptsioonide mõistmise võimet. Seetõttu on lastel lihtsam kujutada end läbi joonistuse kui nuku.

Pealegi on nad joonistamise ja joonistustega rohkem kursis, sest saavad juba väga varakult teada, et kujutavad konkreetseid isikuid või asju. Sel põhjusel saab neid kasutada isegi alla kaheaastaste puhul.

Küsitlusel kasutatud anotoomilised joonised võivad moodustada osa tõenditest ja neid võib kohtuistungil esitada. Sel põhjusel soovitavad eksperdid, et uurijad

märgiksid esitatavad küsimused, saadud vastused ja kogu kogutud teabe diagrammidele. Lapsed saavad sarnaseid märkmeid teha. Näiteks kui alaealine teatab, et vägivaldne täiskasvanu tungis ühe sõrmega tema vagiinasse, teeb küsitleja või laps sõrme ümber ringi ja märgib selle kõrvale, mis täpselt juhtus.

Anatoomiliste diagrammide kriitikud väidavad, et need on sugestiivsed ja võivad seetõttu põhjustada laste valeväiteid.

Uuringud on näidanud, et kuigi need tõepoolest aitavad täiskasvanud vastajatel puudutustest rääkida, tuvastades isegi täpse koha, kaasneb nendega ka oht neid eksitada.

Teadlased märkisid samuti, et mida lühem on aeg laste puudutamise ja anatoomiliste jooniste põhjal teostatud küsitluse vahel, seda usaldusväärsemad on nende vastused.

Siiski väärub märkimist, et läbiviidud uuringutel on olnud palju olulisi piiranguid, mis seavad kahtluse alla nende usaldusväärsuse.

Nende nõrgim külg seisneb selles, et neid ei viida läbi realses keskkonnas, vaid laboritingimustes, kus puudub eriline dünaamika, mis reaalse küsitluse käigus kujuneb. Paljud probleemid võivad tuleneda igal korral kasutatavast erinevast metoodikast: erinevat tüüpi diagrammid, erinevad vanused, erinevad haldusprotseduurid jne.

Mõnes uuringus esitleti graafikuid lastele protsessi alguses, teistes aga protsessi käigus. Samuti vaadati lapsi mõnel juhul läbi kohe pärast katseprotseduuri käigus saadud puudutusi ja mõnel juhul pärast seda, kui kogemusest oli möödunud palju aega.

Vaatamata võimalikele puudustele ja uurimistulemustele võivad anatoomilised diagrammid, joonised ja kaardid olla laste küsitlemisel koolitatud ja kogenud praktiku käes väga kasulik vahend. Verbaalsete suhtlusvahendite kasutamisel võib olla palju eeliseid. „**Seetõttu peaks küsitlejatel olema alati võimalus neid planeeritud metoodika alusel kasutada.**“

4. peatükk - Erivajadustega laste käsitlemine

Sellesse kategooriasse kuuluvad peamiselt nägemise, kuulmise ja kõnega seotud füüsilise puudega lapsed, ägedate motoorsete raskustega lapsed, arenguprobleemidega lapsed, suhtlemisprobleemidega lapsed (nt autismi või Aspergeri sündroomiga lapsed), vaimupuudega lapsed, käitumishäiretega lapsed (nt tähelepanuhäire, käitumishäire jne) ja krambihäirega lapsed.

Erivajadustega lapsed võivad ligikaudu kaks kuni neli korda tõenäolisemalt seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langeda ning iga kolmanda arengupuudega alaealise seksuaalseid õigusi rikutakse enne 18. eluaastat.

Vaimupuudega poisid ja väikelapsed tunduvad olevat eriti haavatavad. Laias laastus algab nende seksuaalne väärkohtlemine umbes kahe kuni nelja aasta vanuselt ja kestab viis kuni viisteist aastat. Kurjategijad on peamiselt lapse perekonnas või lähedases keskkonnas olevad inimesed, kelle jaoks lapsed on n-ö turvalised sihtmärgid, sest nad ei suuda sageli oma väärkohtlemist vältida ega avalikustada.

Teades, et erivajadustega laste ohvriks langemise määr on vähemalt 1,5 korda kõrgem kui teistel laste puhul, võiksime öelda, et see haavatav kategooria kannatab teiste ohvriks langenud lastega võrreldes väärkohtlemise all pikemat aega, puutub rohkem kokku vägivalda intensiivsema vormiga ning talub hirmutavamat ja ähvardavamat käitumist.

4.1 Seksuaalse väärkohtlemise avalikustamise tõkestajad: miks on erivajadustega lastel seksuaalse väärkohtlemise avaldamisel suuremaid raskusi?

Erivajadustega laste seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise riski suurendavate tegurite hulgas on nende suutmatuse end kaitsta, piiratud suhtlemisvõime (kognitiivsete või muude puuduste tõttu), teadmiste puudumine seksuaalkäitumise ja enda seksuaalse vabaduse kaitsmise kohta, hooldajate

kaotamise hirm, kellest nad sõltuvad, nende eraldamine lähedastest ja eriasutustesse paigutamine.

Erivajadustega laste seksuaalse väärkohtlemise avalikustamise olulised hoiatavad tegurid

- Teadmiste puudumine seksuaalsuse ja kuritarvitamise kohta, mis on tingitud afektiivse-seksuaalse kasvatuses puudumisest.
- Raskem on eristada nn head ja halba puudutamist.
- Raskused hoolitsuse eraldamisel seksuaalsest väärkohtlemisest.
- Ebakindlus ja hirm veelgi suurema sotsiaalse marginaliseerumise ja isolatsiooni ees nendest, kellest nad sõltuvad.
- Karistuse määramine.
- Hirm, et teda ei usuta või süüdistatakse oma väärkohtlemises.

Nendel põhjustel avaldavad sellesse kategooriasse kuuluvad alaealised oma väärkohtlemist harvemini ja suurema viivitusega. Enamikel juhtudel ei avalikustata väärkohtlemist kunagi ohver ise, kelle väärkohtlemine võib jätkuda pikka aega.

Siiski on sageli märke. Laste, eriti piiratud või olematu keeleoskusega laste suhtlemisraskuste tõttu on oluline arvestada mitteverbaalse suhtluse ja ka muude mitteverbaalsete märkidega, mis viitavad sellele, et lapsega toimub midagi olulist (nt söömis- ja unehäired, pidev nutt, eraldatus, apaatia jne).

Avalikustamise raskus on olulisel määral seotud sellega, et spetsialistid ei suuda lapsi asjakohaselt uurida, kuna puuduvad eriteadmised ja erivajadustega laste väärkohtlemise juhtumite käsitlemise koolitus. Nad alahindavad sageli nii seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise märke kui ka tagajärgi. Seoses esimestega seostavad nad mõnikord erivajadustega laste teatud käitumist nende häiretega. Tagajärgedega seoses väidavad nad, et psühholoogiline trauma on kergem, seda eriti vaimupuudega lapsohvrite puhul. Teisisõnu ei hinda nad

erivajadustega lapse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemist samaväärselt teiste laste seksuaalse väärkohtlemisega.

Sama arusaama, mis valitseb ka teiste alaealiste erikategooriate puhul, kasutavad õigusrikkujad sageli alibina, jätkates selle haavatava alaealiste kategooria kuritarvitamist.

Teine põhjus erivajadustega laste seksuaalse väärkohtlemise varjamiseks on see, et nende vanematel või hooldajatel puudub usaldus kriminaalõigussüsteemi ja selle tõhususe vastu. Uuringud kinnitavad, et kriminaalõigussüsteem ei suuda vaimupuudega inimesi kaitsta, kuna vajalikke kohandusi ei tehta, mis muudab nende piisava osalemise võimatuks või pärsib nende osalemist. Lisaks hirmutatakse, esitatakse väljakutseid ja eksitatakse neid sageli sobimatute küsimuste kasutamisega.

Mis tahes riigi diktaatide ja põhiprintsiipide eesmärki rikub kalduvus eelistada tüüpiliselt arenevaid lapsi.

4.2 Küsitluse ettevalmistamine

Kõik alaealiste väärkohtlemise ohvrite küsitlused sisaldavad esimest eeletappi, mille eesmärk on luua usalduslik suhe ja hinnata lapse arenguetappi. Erivajadustega laste puhul on hädavajalik koguda andmeid nagu:

- hinnang selle kohta, kas alaealise erivajadus võib tema faktide mõistmise võimet ja ütlusi mõjutada;
- alaealise vaimse võimekuse hinnang;
- suhtlemisoskuste, igapäevaste harjumuste ja iseärasuste kohane teave;
- teave selle kohta, kas konkreetset ravimit võetakse ning kas see mõjutab tema käitumist ja ütlusi.

Nii arenguetapi kui ka lapse üldpildi hindamine määrab ka selle, kuidas küsitlus läbi viiakse. See tähendab, et protseduur peaks olema kohandatud lapse konkreetsetele vajadustele, mitte vastupidi, nagu kahjuks tavaliselt juhtub.

Usaldusväärse küsitluse läbiviimiseks on sellistel juhtudel kõige olulisem küsimuste kohandamine alaealise küsitletava kognitiivsele tasemele. Küsitleja peaks keskenduma mitte lapse puudustele, vaid tema konkreetsetele oskustele.

Raskete nägemisprobleemidega/-puuetega laste puhul on vajalik järgmine:

- kahju olemuse ja ulatuse hindamine;
- alaealine on piirkonnaga tutvunud või talle on antud selle üksikasjalik kirjeldus;
- last teavitatakse toimuvast ja selgitatakse mistahes helide päritolu (turvatunde tekitamiseks);
- osalise nägemise korral näeb laps küsitlejat ja mistahes kasutatavaid abivahendeid.

Professionaalset spetsialisti on vaja küsitleja abistamiseks ohvri hindamise ja andmete kogumise esimeses etapis ning kogu küsitluse ajal. Kuna on oluline kaitsta lapsi sobimatu manipuleerimise eest, mis võib nende haavatavust veelgi süvendada, on soovitatav spetsialiste uuritavate laste konkreetsetest raskustest teavitada.

Oluline on rõhutada, et individuaalsete erinevuste tõttu võivad sama diagnoosiga lapsed küsitluse ajal väga erinevalt vastata ja reageerida. Seetõttu tuleb iga juhtumit käsitleda ainulaadsena.

Kui **kognitiivse puudega** alaealine (*inimeste esimese keele soovitus aadressil <https://odr.dc.gov/page/people-first-language>*) on ohvriks langenud, on esimeseks sammuks tema hindamine. Vaimse tervise spetsialist abistab küsitlejat:

- informeerides teda viisidest, kuidas last usaldusliku suhte loomiseks julgustada, ja
- meeles pidama, et laste tähelepanuvõime võib erineda, ning seega tuleb alaealisele anda nii palju aega kui vaja, kasutades avatud küsimusi. Võimalusel tuleks vaheaeg võtta.

4.3 Küsitlus

Kõigi etappide puhul tehakse **levinud vigu**. Nii tavaliselt arenevate laste kui ka puuetega laste puhul peaks küsitleja:

- looma eelnevalt sooja ja vastastikku kaastundliku ja usaldusliku suhte;
- selgitama oma rolli, kogu protsessi eesmärgid ja seda reguleerivaid eeskirju;
- küsima alaealiselt, kas ta on protsessist aru saanud, ja paluma tal öeldut oma sõnadega korrata;
- kontrollima ja paremini hindama vastaja võimeid, mõistes samas tema raskusi;

Autismispektri häiretega laste puhul peaks küsitleja austama nende vajadusi ja ennekõike teadma, et kahel autismiga inimesel pole ühesuguseid võimeid.

- Neil võib olla tõsiseid suhtlemisraskusi ja nad osutavad vähem tähelepanu sotsiaalsetele stiimulitele.
- Nad ei suuda või-olla ebakindlusega toime tulla ja nad eelistavad stabiilsust (korduvküsitluse korral alati samas kohas ja samade inimestega).
- Nad ei suhtle silmside kaudu, kasutavad vähem silmsidet või väldivad seda.
- Eelistavad ruumis tundmatute inimestega distantse hoida.
- Soovitav on vältida müra, erksaid värve, paljusid erinevaid stiimuleid ja paljude võõraste inimeste kaasamist.

- olema paindlik, et kiiresti järgmisse etappi liikuda, kasutades alati lapse võimetele ja vajadustele kohandatud keelt;

- last hoolikalt jälgima ja metoodilisi vahendeid vastavalt kohandama (nt neuroarenguhäiretega laste puhul on osutunud sobivamaks mitteverbaalsete võtete – anatoomiliste joonistuste, maalimise – kasutamine);

- võtma arvesse asjaolu, et selle haavatava rühma lapsed peaksid teiste lastega võrreldes saama spetsiifilisi stiimuleid, nende kvantiteedi ja kvaliteedi osas, ning kohandama küsimusi vastavalt;

- meeles pidama, et mõnikord võivad nad olla altimad soovitudele ja juhistele, kuna nad on õppinud täiskasvanutele kuuletuma;

- mitte unustama tõsiasi, et need alaealised võivad sageli kannatada madala enesehinnangu all. Seetõttu ei tohiks neil paluda korrata küsimust, millest nad aru ei saanud, või täita midagi, mille nad on vahele jätanud;

- pidama meeles, et vastuseid antakse tõenäoliselt eesmärgiga protsessis osalevatele spetsialistidele meeldida;

- valima avatud ja üldised küsimused (nt „Kes seal oli?“), soodustades faktide vaba meenutamist;

- vältima suletud küsimusi, millele vastatakse lihtsalt „jah“ või „ei“ (valiku puudumine põhjustab suurt survet ja segadust, mistõttu valivad paljud lapsed meelevaldselt mõnikord esimese ja mõnikord teise vastuse);

- esitama küsimusi lihtsas ja arusaadavas keeles, kasutades igapäevaseid sõnu, lühikesi lauseid, lihtsaid fraase ja ajavorme. Asesõnade asemel soovitatakse kasutada subjekti nime;

- pidama meeles, et küsitluse kordamine võib suurendada teabe mahtu, kuna see annab vastaja esialgse väite kohta tõenäoliselt rohkem teavet, kuid võib põhjustada ka segadust.

Küsitlust läbi viivad spetsialistid peavad olema hästi koolitatud, et sobivate võimalike meetodite ja küsimuste õige kasutamisega saaksid nad usaldusväärse tunnistuse ilma seda kordamata.

4.4 Verbaalse suhtluse abivahendite kasutamine

Mitteverbaalseid suhtlusviise kasutatakse tavaliselt nii täiendava vahendina kui ka eranditult siis, kui kõik muud verbaalse suhtluse võimalused on välistatud.

Kognitiivsete probleemidega laste puhul muudavad anotoomilised diagrammid ja anotoomilised mannekeenid asja nende jaoks tavaliselt palju lihtsamaks, sest neile on vaja ainult osutada. Kuid sellistel juhtudel tuleks eelnevalt hinnata, kas nad on võimelised sümboliseerima ning inimesi ja sündmusi objektide kaudu kujutama.

Lõpuks on võimalik kasutada elektroonilisi või muid kõne täiustamiseks või asendamiseks mõeldud spetsiaalseid seadmeid, mille abil vastaja tavaliselt tipib vastuseid või osutab tahvlil olevatele tähtedele või sümbolitele (nt blisskiri, hõlbustatud suhtlus). Nende kasutamisel võetakse arvesse lapse spetsiifilist probleemi, tema kognitiivseid võimeid ning vaimsete või motoorsete häirete astet.

Erivajadustega laste küsitlemise põhiprintsiibid

● **Õigus olla enda valitud isiku poolt saadetud:** kõigil alaealistel, olenemata sellest, kas neil on erivajadused või mitte, peaks olema võimalus valida endale sobiv täiskasvanu (kui prokurör või kohtunik ei otsusta teisiti). Seega, kui alaealine soovib, et küsitluse juures osaleks täiskasvanu, tuleks valida isik, kes pole pereliige. Kui ta on väga noor ja palub järjekindlalt juurde oma vanemat, tuleb kaaluda tema soovi täitmise võimalust. Kui lapsevanemal lubatakse küsitlusprotsessi ajal kohal olla, on oluline, et tema roll oleks selgelt määratletud. Lisaks tuleks see isik alaealise selja taha istuma panna, et piirata lapse vaatevälja ja vältida tähelepanu hajumist. Teistes jurisdiktsioonides määratakse eriväljaõppega spetsialist, kes iga väärkoheldud lapse puhul valmistab alaealist ette, toetab ja saadab teda kogu protsessi vältel. Kui kohal on kolmas isik, tuleb lastele selgeks teha, et kogu protseduuri (eeluurimine, küsitlemine, kohtuistung) määravad ainult spetsialistid. Seetõttu pöörduetakse nende poole ja vastatakse ainult neile.

● **Füüsiline keskkond:** küsitluse toimumise koht peab vastama erivajadustega laste vajadustele (nt ligipääsetavus ratastooliga, suurepärase valgustus, hea akustiline- ja heliisolatsioon jne). Samuti ei tohiks seal olla esemeid, mis võivad küsitletavate tähelepanu kõrvale juhtida või ruumis liikumist raskendada.

● **Taustteave:** väga oluline on koguda teavet ja andmeid paljudest erinevatest allikatest lapse konkreetse probleemi, tema nõrkuste ja võimete, tema igapäevaelu ja eripärade kohta. Samuti on kasulik hoolikalt kuritarvitamise kahtluse põhjuseid uurida.

● **Usalduse loomise tähtsus:** erivajadustega lapsed, eriti nooremad lapsed, on sageli oma hooldajatesse liiga kiindunud ja neil on suuri raskusi võõrastega võõras keskkonnas suhtlemisel. Sel põhjusel on neil kõrgem ärevuse tase. Vastastikuse empaatia- ja usaldussuhte loomine enne vestluse algust küsitleja ja alaealise vahel

on tunnistuse edenemise ja arendamise jaoks ülioluline. Julgustamisvajadus on kogu protsessi vältel hädavajalik.

● **Lapse- ja puuetega inimeste sõbralik keel:** küsitleja peaks pärast enda tutvustamist lihtsate sõnadega ja üksikasjalikumalt selgitama küsitluse juhiseid ja reegleid. Küsimused peaksid olema lihtsad, lühikesed ja arusaadavad. Kasutada ei tohiks mitmesilbilisi sõnu ja lastele võõraid termineid. Samuti tuleks kasutusele võtta selge ja õige hääldusega lihtne keel. Küsitleja peaks kasutama võimalikult palju lapse terminoloogiat ning kasutama neid konkreetsete sündmuste, mõistete või kehaosade käsitlemisel. Suletud küsimusi tuleks vältida.

● **Küsimuste/küsitluste tüübid:** küsimused „kus“, „millal“, „kes“ on kasulikud üldise teabe selgitamiseks ja selle usaldusväarsuse kontrollimiseks. Samuti on soovitatav kasutada pigem konkreetseid kui abstraktseid mõisteid, millest ei pruugi aru saada. Juhised, soovitused ja mõjutamine on eetiliselt lubamatud. Soovitatakse vaba jutustamist ja avatud küsimusi. Kui lapsel on raskusi avatud küsimusele vastamisega, soovitatakse esmalt esitada konkreetne küsimus, millele järgneb avatud küsimus.

● **Mitteverbaalsed abivahendid:** need võivad olla märkimisväärseks abiks teabe saamisel, kui neid kasutab kvalifitseeritud spetsialist ning hinnatud on laste võimet neid esindusvahendina tajuda.

● **Mitmekordselt ohvriks langemise juhtumid:** kui laps on ohvriks langenud rohkem kui üks kord, peaks kohtuarstlik ekspertiis keskenduma igale väärkohtlemisele eraldi ja jätkama järgmise väärkohtlemise uurimist alles siis, kui esimese juhtumi kohta on kogutud vajalik teave. Siiski, kui lapsed on kannatanud pikema aja jooksul korduva ohvriks langemise all, on ebatõenäoline, et nad suudavad iga ohvriks langemise sündmust eraldi meenutada. Sellistel juhtudel peaksid spetsialistid keskenduma aegadele, mis tõenäoliselt kõige paremini meelde jäävad – esimene kord, viimane kord ja teine kord (Lamb *et al.*, 2007).

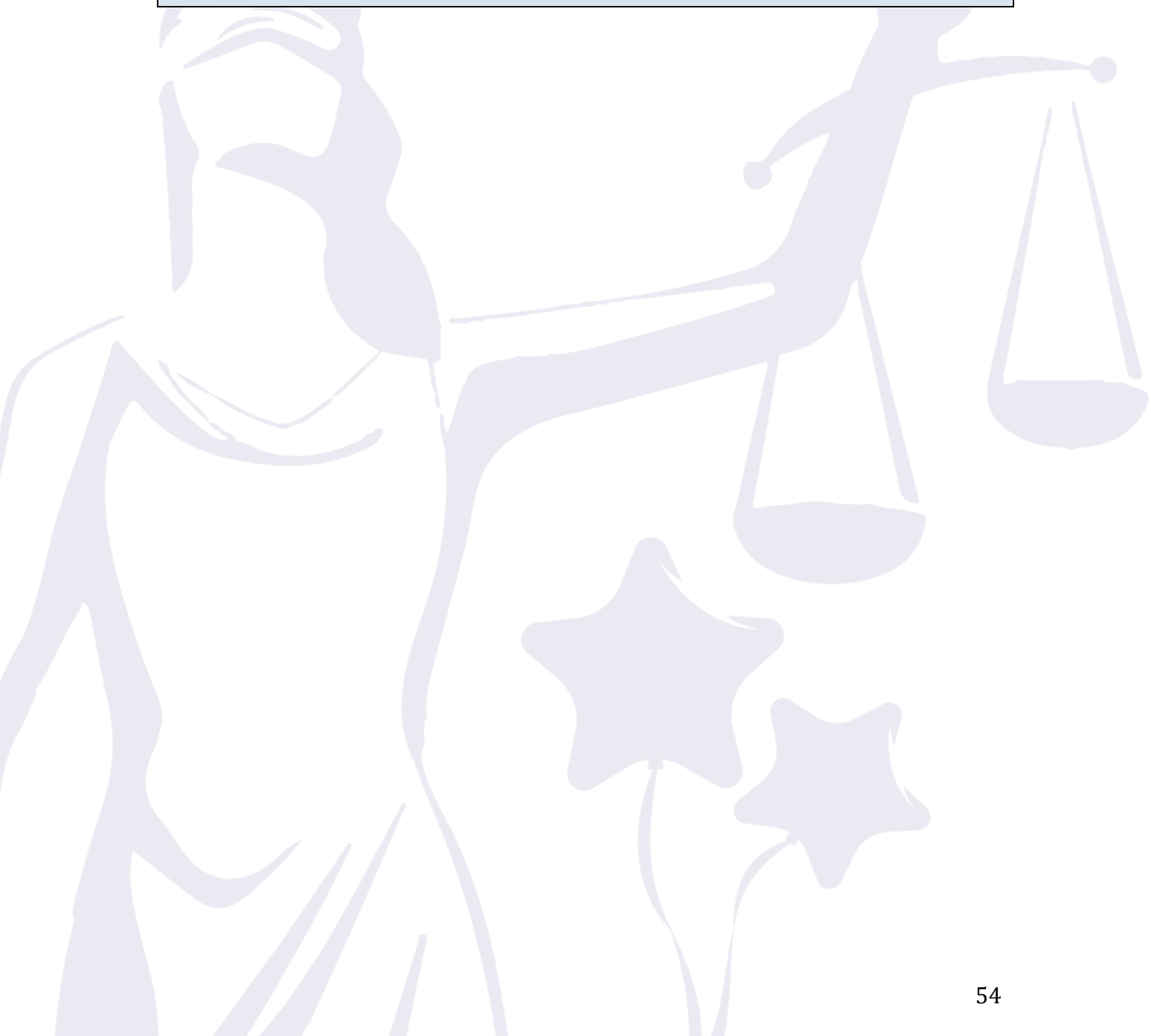
● **Tähelepanuvõime:** sageli väsivad tähelepanupuudulikkusega lapsed varem ja säilitavad katkematut tähelepanu lühemat aega. Sel põhjusel on vaja rohkem pause ja lühemaid küsitlusi.

● **Kordamine:** erivajadustega väärkohtlemise ohvriks langenud laste käsitlemise puhul võib erinevalt teiste laste käsitlemisest olla vajalik ja kasulik protsessi

kordamine. Seetõttu tehakse ettepanek korraldada rohkem lühikesi küsitlusi. Sageli on selle tinginud suured raskused lastega suhtlemisel, probleemid faktide meenutamisel ja keskendumisvõimetus. Küsitleja ei tohiks kiirustada, olla pettunud ega teha ennatlikke järeldusi. Ta peaks uurima, mis täpselt valesti läks, ja küsitluse seejärel ümber kujundama.

● **Spetsialistide eelarvamus:** spetsialistid, kes hakkavad uurima erivajadustega laste väiteid, peaksid olema teadlikud, et neil on palju raskusi. Nad kahtlevad peaaegu alati selles, mis lõpuks juhtus, ja suudavad harva jõuda kindlatele järeldustele. Eelkõige tuleks hinnata, kas laps tunneb end turvaliselt ja kuidas on võimalik tema õigusi kaitsta.

Allikad: Davies, 2002; Davies & Faller, 2007; Lamb, Hershkowitz Orbach & Esplin, 2008; Scottish Executive, 2003.

5. peatükk – Kultuuriline pädevus ja mitmekesisus

Laste väärkohtlemise uuringutes ning ennetus- ja sekkumisprogrammide kavandamisel ja vastuvõtmisel võetakse harva arvesse kultuuridevahelist tegurit.

Tänapäeval peetakse vältimatuks välismaalastest väärkohtlemise ohvriks langenud lapsohvritega küsitlusi läbiviivate spetsialistide eriteadmiste omandamist ja koolitust. Kahtlemata tuleb arvestada etnilise päritolu, usu, kultuuri ja sotsiaalmajandusliku tausta erinevusi.

Erineva kultuuritausta ja vähemusrühmadest pärit alaealistel on suurem oht ohvriks langeda.

Sotsiaalne hind, mida seksuaalse väärkohtlemise ohvrid peavad maksma, näib olevat üks olulisemaid tegureid enda ohvriks langemise varjamisel.

Kultuuriline mõõde mõjutab märkimisväärselt nii ohvrite ja nende perekondade reaktsiooni kui ka seda, kuidas spetsialistid alaealisi kohtlevad.

Kuidas tuleks aga küsitlus läbi viia romast lapse, saatjata alaealise või immigrandist moslemitüdrukuga? Millised on kogu protsessi keeruliseks muutvad eripärad ja takistused? Millised on need konkreetset kultuurilised komponendid, mis alaealiste ohvrite küsitlemist mõjutavad?

Alles viimasel kümnendil on püütud uurimistulemusi välismaalastest lapsohvrite küsitlemisel rakendada. Koostati esimesed muu hulgas emakeele tähtsust ja alaealise küsitletava konkreetset kultuurikonteksti rõhutavad juhised (American Professional Society on the Abuse of Children, 2000). Töötati välja esimesed erineva emakeelega laste küsitlejate koolitusprogrammid ja avaldati esimesed asjakohaste küsitluste läbiviimise juhendid.

5.1 Küsitluse ettevalmistamine

USA riikliku lasteliidu (National Children's Alliance) (2017) hinnangul annab lapse tausta uurimine spetsialistidele võimaluse paremini mõista nii lapse kui ka tema pere väärkohtlemise ja vastutuse omistamise kohaseid arusaamu, perekonna akulturatsiooni ja seaduste mõistmise astet, usulisi või kultuurilisi

tõekspidamisi, mis võivad mõjutada avalikustamist ja teenustega seotud jälgimist, ära tunda varasemate kogemuste mõju politsei- ja valitsusasutustega nii selles riigis kui ka nende päritoluriikides.

Kuna praktikas näib puuduvat palju infot, nagu lapse sünniaeg ja sünnikoht, tuleks küsitlemise alguses läbi viia põhjalik teabe kogumine. Seega peaks küsitaja:

- olema kogunud teavet lapsohvri kultuuri kohta, et seejärel uurida, millised kultuuri elemendid küsitluse kulgu ja usaldusväärsust mõjutada võivad;

- teadma tema rahvust ja usulisi veendumusi;

- teadma, millal ta riiki tuli, millistel asjaoludel ta koduriigist lahkus ja kui kaua ta on vastuvõtvast riigis elanud;

- võtma arvesse, et lastel, kes on vastuvõtvast riigis varjupaika taotlenud, on tõenäoliselt olnud negatiivseid ametiasutustega suhtlemise kogemusi ja seetõttu ei usalda nad tõenäoliselt spetsialiste;

- pidama meeles, et nad kardavad tõenäoliselt, et nende väärkohtlemise avalikustamine mõjutab nende endi ja nende vanemate võimet uude koduriiki jääda.

Esita konkreetseid küsimusi:

- „Kus teie poeg/tütar sündis?“

- „Millal ta siia esimest korda elama tuli?“

- „Keda ta oma perekonnaks peab?“

- „Kes majas elab? Kas teiega elab veel mõni inimene?“

- „Mis keelt sinu laps esimesena rääkima õppis? Mis keelt kodus räägitakse?“

- „Millises keeles eelistab laps oma õdede-vendade ja sõpradega rääkida?“

- „Mis on sinu religioon? Kui ustavalt seda järgid?“

- „Kuidas sa end kultuuriliselt määratleksid? Milliseid oma kultuuri elemente pead kõige olulisemateks?“

- „Kuidas te maale sisse rändasite?“

- „Millist mõju see teie perele avaldas?“
- „Kas oled siin oma uue eluga kohanenud?“
- „Mida sa teed, et rahaliselt toime tulla? Kuidas sa ellu jääd?“
- „On sul siin sisserände või elamislooga seotud probleeme, millest teadma peaksin?“

Allikas: Fontes, 2008, 2010

- vaatama üle stereotüüpsed hoiakud ja eelarvamused, austama kultuuridevahelisi erinevusi, olema paindlik, vastutustundlik ja arvestav;

- olema teadlik erinevate kultuuride olulistest erinevustest;

- otsima seksuaalkäitumise erinevaid definitsioone ja erinevaid kultuurilisi harjumusi;

- uurima, kas kurjategijatele omistatud käitumine on kooskõlas perekonna traditsioonidega (nt naiste suguelundite moonutamine jne);

- arvestama erinevate religioonide nõuetega inimestevaheliste lähedaste suhete loomisel, „puhtuse“ kaotamisel ja seksuaalvabaduse rikkumisel;

- oskama eristada käitumist, mis on kooskõlas erinevate kultuurikontekstidega, vältides samas kriminaliseerivat lähenemist;

- uurima väga hoolikalt esitatud kultuuriliste selgituste usaldusväärsust, sest nii on võimalik õigustada kõiki alaealiste seksuaalse kuritarvitamise vorme;

- olema ettevaatlik valitud küsimuste tüübi ja teabe hankimise viisi suhtes;

- hindama vaikust;

- austama viisi, kuidas inimesed ise oma identiteeti määratlevad, vältides liigset isikupärastamist lihtsalt seetõttu, et neil on samad esivanemad;

- hindama, kas alaealine on oma vanemate kultuuri truult omaks võtnud või on teda mõjutanud ka selle asukohamaa kultuuri elemendid, kus ta elab.

Pööra erilist tähelepanu järgmisele:

- kogu lapse elutingimuste, sotsiaalmajandusliku taseme ja perestruktuuri kohast teavet;

- teadvusta, et **küsitleja sugu** mängib olulist rolli (mõnes kultuuris peetakse sellistest eraasjadest vastassoost inimestega rääkimist kohatuks. Samuti näivad lapsed üldiselt rohkem **usaldavat** samast rahvusest täiskasvanuid);

- tunnista oma piiranguid muu keele kasutamisel ja taotle **tõlgi määramist**;

- **kakskeelsed lapsed / emakeele häired**: arvesta, et lapsed, kes kasutavad igapäevaselt vastuvõtva kogukonna keelt, võivad valida, kas kasutada kehaosade nimetamiseks oma emakeelt või mitte;

- **tehniliste mõistete kasutamine kakskeelsete lastega**: ole teadlik, et kakskeelsete küsitluste puhul on sõnade struktuuris, väljendites ja tähenduses olulisi erinevusi, mistõttu on kakskeelsel alaealisel tõenäoliselt arusaamisega raskusi;

- hoolitse eriti selle eest, et vestlus toimuks alaealise emakeeles, isegi kui laps valdab teist keelt väga hästi.

Austuse näitamine välismaalastest laste küsitlemisel

- Küsitluse ajakava tuleks kohandada alaealise küsitletava tavade ja traditsioonidega (nt palveajad, paastuajad, pühad jne).

- Vestluse reeglitele viidates peaks spetsialist rõhutama lapse õigust valesti mõistmise korral küsimusi esitada või küsitlejat isegi parandada. Selle reegli puhul on oluline küsimuste välistamine või täpsustamine, kuna ametnikega käitumine on kultuuriti erinev.

- Vältida tuleks vanemate kritiseerimist seoses lapse kasvatamisega ja nende veendumustega selles osas. Selle asemel tuleks üles näidata sobivat austust mitmekesisuse vastu.

- Küsitleja peaks teadma, et ohvriks langenud laps võib väärkohtlemist varjata, sest kardab perekonna või kogukonna karistust. Perekonna pahameel pereliikmete seksuaalse väärkohtlemise korral tekitab sageli probleeme spetsialisti koostöös lapse ja tema pereliikmetega.

Allikas: Guidance on Interviewing Child Witnesses in Scotland, 2003.

Olulised kultuuriprobleemid, millega tuleks arvestada

● Väärkohtlemise avalikustamine ei pruugi olla võimalik, sest mõnes kultuuris on perekonnasaladuste hoidmine kultuuriliselt kohustuslik. Hirm ühiskonna reaktsiooni ees takistab pereliikme seksuaalse väärkohtlemise avalikustamist ja seetõttu õpetatakse lapsi varakult oma saladusi hästi varjama. Mõnes kultuurikontekstis on tüdrukute seksuaalne väärkohtlemine nende perekonnale häbiplakk ja isa kui tema kaitsjat peetakse oma rollis ebaõnnestunuks. Sel juhul tugevdab seksuaalse väärkohtlemise avalikuks tegemine häbitunnet. Ohvreid hoiatatakse, et nende seksuaalse väärkohtlemise avalikustamine põhjustab varem väga tugevate peresidemete katkemise. Tavaliselt süüdistatakse neid kurjategija provotseerimises, perekonna häbistamises ja perekonna lagunemises. Kõige selle tagajärjeks on ohvrite häbimärgistamine ja sotsiaalne isoleeritus.

● Lapse teadmised seksuaalsest tegevusest võivad olla tingitud sellest, et sageli jagavad paljud pereliikmed ebasoodsate majanduslike tingimuste tõttu sama tuba ja isegi sama voodit. Lapsed on harjunud teiste ees lahti riietuma ja nägema teisi pereliikmeid sama tegemas. Paljudel juhtudel paljastavad nad isegi, et nende vanemad on olnud seksuaalvahekorras, arvates, et nad magavad. Küsitleja jaoks on oluline koguda teavet pere sissetulekute ja elamistingimuste kohta. Neid küsimusi tuleks esitada diskreetselt ja empaatiliselt. *Siiski on oluline meeles pidada müüti, et „laste seksuaalne väärkohtlemine leiab aset peamiselt vaestes ja ebastabiilsetes peredes / on tavalisem madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredes“!*

● Teiste kultuuritavade kohaselt peavad tüdrukud endale mehe leidma väga noorelt. Nendel juhtudel on alaealiste seksuaalne aktiivsus vastuvõetav isegi siis, kui vanusevahe partneriga on suur.

● Mõnel juhul võib väidetav kurjategija olla ainus, kes perekonda rahaliselt toetab. Tema võimalik süüdimõistmine ja eemaldumine võivad raskendada niigi raskeid elutingimusi. Paljud lapsed ei julge oma väärkohtlemist avalikustada pärast süüdistusi, et nad vastutavad oma pere sissetulekute puudumise eest.

● Paljud kultuurilised ja sotsiaalmajanduslikud tegurid mõjutavad lapse sõnavara. Küsitlejal peavad olema vastavad teadmised, et ta alaealise küsitletava kultuuritausta mõistaks. Mõned lapsed võivad kehaosade kirjeldamisel kasutada formaalsemaid termineid, teised aga slängi. Siiski on

oluline, et neile ei jääks muljet, et erinevatel kehaosadel on õiged ja valed nimetused.

● Kultuur erineb rahvuse järgi. Samast rahvusest lastel ei pruugi olla sama kultuur. Muud tegurid, nagu haridus, religioon ja sotsiaalmajanduslik staatus, võivad nende kultuuri rohkem mõjutada.

Allikas: Guide for Forensic Interview of Spanish-Speaking Children, 2004.

5.2 Küsitluse läbiviimine

Kõiki kriminaalmenetlusse kaasatavaid spetsialiste on vaja koolitada kakskeelsete laste uurimise eripärade osas.

Spetsialistid peavad vastuvõtva riigi keelest erinevat keel rääkivat last küsitledes teadma, et:

- aega võib kuluda rohkem (tõlkimine võib ajakulu kahekordistada);
- eelkõige tuleb rohkem aega panustada alaealisega usaldussuhte loomise esialgsele etapile, et laps end paremini tunneks;
- survet ei tohi avaldada;
- uurida on vaja peresidemeid ja suhteid lapse ja tema mainitud täiskasvanute vahel (mõnes kultuuris nimetatakse iga vanemat sõpra onuks ja iga vanemat inimest vanaisaks);
- oluline on selgeks teha pühad ja kombed, millele lapsed võivad sündmust ajastades viidata;
- seoses lapse perekonnaga on oluline mõista olukorra keerukust, näidata üles empaatiat ja austust erineva kultuuri vastu, anda üksikasjalikku teavet ja julgustust ning konfidentsiaalsuse ja diskreetsuse kinnitust, samuti toonitada eelkõige seda, et nende lapse seksuaalse kuritarvitamise avalikustamine ei mõjuta nende riigis viibimisega seotud küsimusi.

Küsitluse läbiviimine kakskeelsete lastega

- Valida tuleks keel, mida alaealine kõige paremini ja mugavamalt räägib. Tavaliselt on see emakeel. Siiski võib juhtuda, et ta oskab kõige paremini vastuvõtva riigi keelt.
- Kui valitakse vastuvõtva riigi keel, arvestatakse tema keeleoskuse taseme hindamisel seda, kui kaua on laps vastuvõttavas riigis viibinud.
- Tõlkega on sageli võimatu emakeele täpset tähendust edasi anda.
- Mõnedel terminitel, fraasidel ei pruugi olla teise keelde tõlgituna selget tähendust (nt „Kas olete hädas?“). Sageli pole sõnasõnalisest tõlkest abi.
- Keele valdamine ei pruugi tähendada, et laps sellest täielikult aru saab.
- Piiratud võõrkeeleoskus võib viia faktide mittetäieliku kirjelduseni.
- Kahe erineva keele kasutamine ja vahetamine võib küsitlejale arusaamisprobleeme tekitada. Seetõttu on vaja küsida selgitust ja kokkuvõtet.
- On oluline, et laps kordaks kurjategija poolt väärkohtlemise ajal öeldut kurjategija poolt kasutatavas keeles.
- Peab olema selge, et teema mittemõistmise vastutus lasub küsitlajal, mitte alaealisel.

Allikas: Guide for Forensic Interview of Spanish-Speaking Children, 2004.

5.3 Tõlgi roll

Kui lapsega suhtlemine on piiratud või võimatu, on vaja professionaalset tõlki ja ohvril on õigus sellist teenust saada. Uurimise ja pakutavate teenuste terviklikkuse kaitsmisel tuleks erilist tähelepanu pöörata asjakohaste tõlkide kasutamise tagamisele, mitte ainult alaealiste keelt kõnelevate kolmandate isikute kaasamisele (National Children's Alliance, 2017). Seetõttu tuleks küsitletava lapse sugulased või sõbrad välja jätta.

Nõuded tõlgile

- Nõutav on tõlgina töötamise kogemus / laste kriminaalmenetluse küsitluse kohane koolitus: peab olema kvalifitseeritud ja kogenud spetsialist, kes tunneb kriminaalmenetluse küsitlemise eesmärki, korda ja põhiprintsiipe.

- Peab olema konfidentsiaalne.

- Neil on suhtlust hõlbustav roll, mille eesmärk on loominguine suhtlus küsitlaja ja lapse vahel.

- Peab olema neutraalne ja erapooletu.

- Peab edastama täpselt seda, mida laps tunnistab, sh solvavaid sõnu.

- Ei tohi olla tuttav inimene.

- Peab arvestama lapse sugu.

Soovitav on järeltõlge. Küsitlajal ja tõlkijal on soovitatav enne vestlust kohtuda ja koostööd alustada, et vältida suuremaid vigu ja lahendada juba eos mõned olulised küsimused.

Küsitlaja vastutab küsitluse läbiviimise eest, tõlk on aga protsessi kaasatud abistajana. Küsitlaja küsib küsimusi otse alaealiselt, mitte tõlgi kaudu. Viimane ei esita küsimusi ega kommenteeri. Ta tõlgib täpselt, jätmata tähelepanuta ühtki osa küsimustest ja vastustest, midagi lisamata või välja jätmata. Tõlge tehakse alati esimeses isikus ilma fraasi „ta ütles“ lisamata. Tõlk annab edasi nii öeldu sisu kui ka vaimu.

Küsitluse päeval tutvustatakse lapsele tõlki ja selgitatakse tema rolli. Küsitlaja ja tõlk selgitavad, et mõlema poole jutt tõlgitakse, kinnitavad lapsele, et tema konfidentsiaalsust austatakse, kinnitavad talle, et teda austatakse, ja julgustavad teda küsimusi esitama või selgitusi paluma. Küsitlaja esitavad küsimused peaksid olema lühikesed, tõstatama ühe teema korraga ja olema sõnastatud lihtsas keeles. Kaks täiskasvanut istuvad kõrvalt lapse vastas, et lapsel oleks võimalik mõlemaga silmsidet hoida (kui see on kultuuriliselt lubatud).

Tõlgi küsitluse järgne kokkuvõtte aitab räägitut kinnitada, tagada õige arusaamise ja vältida vigu.

Tõlgiga töötamine

- Soovitatav on järeltõlge. Küsitlejal ja tõlkijal on soovitatav enne vestlust kohtuda ja koostööd alustada, et vältida suuremaid vigu ja lahendada juba eos mõned olulised küsimused.
- Küsitleja vastutab küsitluse läbiviimise eest, tõlk on aga protsessi kaasatud abistajana.
- Küsimusi esitab küsitleja ainult otse alaealisele, mitte tõlgi kaudu. Viimane ei esita küsimusi ega kommenteeri neid. Ta tõlgib täpselt, jätmata tähelepanuta ühtki osa küsimustest ja vastustest, ilma lisamata või vähendamata. Tõlge tehakse alati esimeses isikus ilma fraasi „ta ütles“ lisamata.
- Küsitleja küsitavad küsimused peaksid olema lühikesed, tõstatama ühe teema korraga ja olema sõnastatud lihtsas keeles. Kaks täiskasvanut istuvad kõrvuti ja lapse vastas, et laps saaks mõlemaga silmsidet säilitada (kui see on kultuuriliselt lubatud).
- Tõlgi kokkuvõtte lapse poolt öeldust pärast küsimuste esitamist aitab öeldut kinnitada, tagada õige arusaamise ja vältida vigu.

Allikas: Fontes, 2005; Guide for Forensic Interview of Spanish-Speaking Children, 2004; Wilson & Powel, 2001.

6. peatükk - Olulised kaalutlused

Paljud teadlased rõhutavad sugestiivsete ja ebausaldusväärsete tehnikate negatiivset mõju (nt suunavate küsimuste, erinevate ajavahemike järel sagedaste korduvate küsitluste kasutamine erinevate vähese eriväljaõppega inimeste poolt).

Tehnikate ja meetodiliste vahendite väärkasutamine võib põhjustada mälu rikkumist, liigse stressi tekitamist kannatanule ja tema perekonnale, lapse ütluste usaldusväärsuse vähendamist kohtueelses menetluses ja kohtuprotsessi ajal, kurjategija süüdimõistmise tõenäosuse vähenemist, psühholoogiliselt nõudlike ja kulukate protseduuride tarbetut kordamist jne.

Nende negatiivsete tagajärgede vältimiseks on vaja laialdaselt kasutatavaid võtteid pidevalt üle vaadata, sealhulgas tuleb küsitlejaid pidevalt koolitada, neile tagasisidet anda ja neid juhendada. Ohvridirektiivi kohaselt on seksuaalse väärkohtlemise ohvriteni jõudmiseks tehtavate tõhusate ja mõtestatud jõupingutuste nurgakivi aga käitumisjuhendi järgimine, mille eesmärk on kaitsta alaealisi kannatuste eest, mis kaasnevad laste kaasamisega protseduuridesse, mis on tavaliselt kohandatud täiskasvanud elanikkonna nõudmistele ja vajadustele.

Olulised käitumisjuhised

- Väldi küsitluse kordamist. Vastavalt projekti ENCLAVE rahvusvahelisele aruandele (2022, lk 55): *„ei piisa mõnel juhul ühest küsitlusest, näiteks kui väärkohtlemist ei avalikustata esimeses küsitluses, kuid on põhjust kahtlustada, et see leidis aset, kui kaasatud on mitmete rikkumiste süüdistused, kui laps kogeb suurt stressi ja hea suhte loomine on raske, kui uut teavet saadakse muudest allikatest või kui laps mäletab rohkem üksikasju. Juhtudel, kui on vaja rohkem kui ühte küsitlust, tuleb olla ettevaatlik, et vältida samade fokuseeritud küsimuste kordumist, mis võib viia mõne tunnistaja ebausaldusväärsete või ebajärjekindlate vastusteni ning küsitluste vastuvõetamatuteks tunnistamiseni kohtu poolt“* (art 20.b, art 20.d ja art 23.2.c).
- Küsitluse kestus ei tohiks ületada ühte tundi. Siiski tuleks austada lapse rütmi: mõnel lapsel võib kuluda 20 minutit, mõnel aga 90 minutit.

- Küsitluse peaks läbi viima üks või kaks professionaali spetsiaalselt selleks ette nähtud ruumis, kus on võimalik teha videosalvestust, mida omakorda kasutatakse kohtus kohtueelse tõendina (art 23.3.b, art. 24.1.a ja art 23.2.c).
- Vältida tuleb mitme spetsialisti kaasamist küsitlemisse ja nende rollide segiajamist (art 23.3.b, art. 24.1.a ja art. 23.2.c).
- Õigus olla saadetud (art. 3.3, 20.c).
- Küsitluse peab läbi viima põhjendamatu viivitusega pärast kaebuse esitamist (art. 20.a.).
- VÄÄRIKUS:
- Ohvri küsitlemised, mis viiakse läbi selleks kavandatud või kohandatud ruumides (art 23.2.a).
- Viiakse läbi selleks koolitatud spetsialistide poolt (art 23.2.b).
- Teostatakse sama isiku poolt (art 23.2.c).
- Samasooline küsitleja (art 23.2.d.).

6.1 Põhiteadmised

Kui lapse väiteid uurivatel spetsialistidel puuduvad arengupsühholoogia ja põhiliste kognitiivsete mehhanismide (tähelepanu, tajus, mälu jne) toimimise algteadmised, ei saa nad oma meetodilisi vahendeid õigesti ja tõhusalt valida ega rakendada.

Allpool on lühidalt loetletud mõned olulised ja kasulikud teaduslikud järeldused.

- Tajus, tähelepanu ja mälu kognitiivsetel funktsioonidel on olulised subjektiivsed tegurid. Sama kehtib ka üksikute teabe salvestamise ja otsimise mehhanismide kohta.
- Piiratud mälumaht nii lühi- kui ka pikaajalises mälus, säilitamise võime, mäletamise tüüp, mäletamise katsete arv, sündmusejärgsed häired ja juhendavad küsimused põhjustavad sageli valesti mäletamist.

- Mälestuste moonutamise tõenäosus suureneb, kui mälus on salvestatud andmeid vähe ja kui vaadeldavast sündmusest on möödunud palju aega.
- Traumaatilised sündmused lapse elus teravdavad mälestuste täpsust ja salvestuvad pikemaks ajaks kui tavalised igapäevased sündmused
- Valemälestuste / tekitatud mälestuste tekkimise tõenäosus, kui uuritavale sündmusele lisatakse hiljem elemente, on sama nii lastel kui ka täiskasvanutel.
- 12–18-aastaste laste tasuta meeldetuletusinfo maht on sama rahuldav kui täiskasvanutel.
- Ärevus on põhjuslikult seotud mälu moonutamise ja nõutud teabe ebaõige hankimise ohuga.
- Võrreldes täiskasvanutega on lastel nii kohtueelsel menetlusel kui ka kohtuistungil suurem hirm ja ärevus.
- Lastel on täiskasvanutega võrreldes suurem hirm ja ärevus seoses kurjategija viibimisega kohtuistungil.
- Lapsed on suunatavate küsimuste suhtes haavatavamad kui täiskasvanud.
- Lastel on täiskasvanutega võrreldes tõsiseid probleeme küsimustest arusaamisega (õigusliku) keele sobimatu kasutamise tõttu.
- Tundub, et koolis käivad lapsed avalikustavad enda väärkohtlemise selgemalt ja usaldusväärsemalt.
- Vanemate lastega võrreldes ei ole eelkooliealiste laste mälestused nii detailsed.
- Vanemate lastega võrreldes kipuvad nooremad lapsed oma väärkohtlemist juhuslikult avaldama, sageli pärast nii kaugele viimist.
- Lapsed teevad vaba meeldetuletuse kasutamisel teabeallika kontrollimisel vähem vigu kui konkreetsel küsitlemisel.
- Vanemate lastega võrreldes suudavad koolieelikud paremini märkide/stiimulite abil oma mälus sündmusi meelde tuletada (nt anatoomilise nuku, lastemaja või muude ehitiste kasutamine jne).
- Suurema hulga inimeste kaasamine alaealiste kannatanute ja tunnistajate ülekuulamisele suurendab oluliselt nende ärevust.

6.2 Peamised juhised

6.2.1 Küsitletava lapse arengustaadium

Konkreetsel juhul sobivate küsitlusmeetodite valimiseks on küsitletava lapssohvri arengustaadiumi hindamine ülimalt oluline. Kahjuks näitab kogemus, et paljudel juhtudel koheldakse lapsi kui täiskasvanuid, mille tulemuseks on paratamatult vigade ja arusaamatuste tekkimine. Suurem osa probleemide tuleneb küsimuste keerulisest sõnastusest ja nende sisu mõistmise raskustest.

Lapsed seisavad silmitsi tõsiste raskustega ülekuulamisel kasutatava juriidilise keele mõistmisel ja kuni 15-aastased alaealised ei mõista isegi umbes poolt räägitust. Lapse arenguetappi mitteametavad küsimused võivad viia ebausaldusväärse teabeni.

Laste silmis on neid kohtus küsitlevatel inimestel nii palju autoriteeti, et igasugune küsitava mittemõistmine, vastuväide või ootusest kõrvalekaldumine tundub mõeldamatu ja vastuvõetamatu. Mitmeid kordi vastavad nad küsimusest aru saamata, püüdes end sellest katsumusest võimalikult kiiresti vabastada.

Mõnikord tõlgendavad täiskasvanud oma tunnistuste tegelikku sisu valesti. Sellistel juhtudel on mitmed tekkivad probleemid (väljajätmised, ebaselgused, valeandmete esitamine) tingitud pigem küsitaja ebakompetentsusest kui lapse nõrkustest. Kõik uuringud on jõudnud selleni, et spetsialistid peavad tegema kõik endast oleneva, et küsitluse nõuded oleksid kooskõlas lapse arenguetapiga ja tema konkreetsete võimetega.

Kuna samas vanuses laste vahel on olulisi individuaalseid erinevusi, on oluline, et küsitlajad oleksid paindlikud ja väldiks vanusepiirangute ja konkreetsete juhendite ranget järgimist.

6.2.2 Küsitletava lapse teadmiste ja võimete uurimine

- **Tavapärased mõõtesüsteemid**

Lapsed ei saa oma vanusest ja küpsusest olenevalt alati mõõtmissüsteemidest aru. Selle uurimiseks on küsitluse varasemas etapis oluline küsida küsimusi, näiteks „Kui pikk ma olen?“, „Kui kaugel on see ruum teisest ruumist?“, „Mis päev täna on?“, „Kaua sa oled siin olnud?“, „Mis kell praegu on?“.

- **Sinu kehaosad – selle funktsioonid**

Lapsel palutakse nimetada oma erinevaid kehaosi spetsiaalse kaardi abil ja selgitada nende kasulikkust. Sageli saadakse seksuaalse väärkohtlemise kahtluse korral kasulikku teavet.

- **Aja ja korra mõisted**

Tuleks uurida kuivõrd mõistab lapsohver põhimõistete sisu (nt „esialgu“, „viimane“, „mitte kunagi“, „alati“, „enne“, „pärast“, „vahepeal“, „sisse“, „välja“, „edasi“, „tagasi“ jne). Näiteks võiks koolieelikutel paluda oma mänguasjad ritta seada ning osutada esimesele ja viimasele.

- **Värvid**

Sageli teab noor vastaja põhivärve, kuid ei oska nimetada vähem levinud värve (lilla, türkiis jne). Erinevate värvide paleti abil saab näidata, milliseid ta tunneb. Harvad pole juhtumid, kus ohvritelt küsitakse kurjategija riiete ja auto värvi jms kohta.

- **Asukoht**

Noores eas mäletatakse linnade, linnaosade ja tänavate nimesid harva. Lapsed mäletavad asukohti nende teatud omaduste põhjal. Nad meenutavad konkreetset maja kergemini kui tänava nime, kus see asub.

- **Lähedased**

Alaealised ei ole sageli teadlikud suguluse mõistest ja selle astmetest. Seetõttu on lapsi vaja muuhulgas julgustada tuvastama oma perekonda kuuluvaid ja oma kodus elavaid inimesi ning rääkima sellest, mida nad oma elus oluliseks peavad.

- **Nummerdamine**

Oluline on teada, et isegi kui laps oskab lugeda, ei tähenda see, et tal on oskust endaga juhtunud sündmusi loetleda ja ritta seada.

• Kolmanda isiku vaatenurga omaksvõtmine

Sageli on raske võtta omaks teise inimese vaatenurka ja teha järeldusi tema kavatsuste, mõtete või tunnete kohta. Küsides teatud küsimusi (nt „Mis sa arvad, mis kingituse vanemad sulle sünnipäevaks kavatsevad teha?“, „Mida mõtleb selle filmi/loo kangeline sinu arvates?“ jne) võib tuvastada lapse oskuse end kolmanda isiku asemele panna.

6.2.3 Küsimuste sõnastus ja sisu

Uuringud on näidanud, et nii küsimuste sõnastamiseks kasutatav süntaks kui ka sõnavara (eriti kriminaalõigussüsteemi (KÕS) osalejate poolt) ületavad alaealiste ohvrite ja tunnistajate keeletaset, mis põhjustab olulisi raskusi.

Eksperdid peaksid küsitletava lapse keeleoskuse taset hindama. Seda saab teha eksperdi ja alaealise suhte loomise etapis, mille käigus antakse spetsialistile võimalus küsitletavat tähelepanelikult kuulata. Seega oskab ta arvutada lauses kasutatavate sõnade keskmist arvu, kohandades vastavalt oma kõnet, valida pikkade lausete asemel lühikesi lauseid, vältida keerulist süntaksit, asendada keerulised minevikuvormid ja umbisikuline tegumood lihtmineviku ja isikulise tegumoega, eelistada ühe- ja kahesilbilisi sõnu mitmesilbilistele jne.

Seoses alaealisele suunatud küsimuste sisuga rõhutatakse, et küsitledes tuleks ühelt poolt võtta arvesse lapse konkreetses arenguetapis omandatud teadmisi ning teiselt poolt tema võimet fakte põhjendada. Vastuseid tuleks tõlgendada lähtuvalt lapse kognitiivsest arengust ja küpsusest.

- Mõõtühikuid (aeg, vanus, pikkus, kaal jne) sisaldavate küsimuste küsimist tuleks vältida laste puhul, kes pole neid veel õppinud. Sellistel juhtudel on oluline kasutada alternatiivseid meetodeid (nt lapselt ei küsita, mis ajal sündmus toimus, vaid mis saade sel ajal telekas oli jne).
- Arvestada tuleks lapse arutlusvõimega. Eelkooliealised lapsed toetuvad olukordade ja sündmuste põhjendamisel sageli rohkem sellele, mida nad oma silmaga näevad, ja vähem sellele, mis pole nähtav või mida peab eeldama. Nn hüpoteetiliste põhjendustega seotud sarnastest küsimustest ei

pruugi aru saada lapsed, kelle puhul sarnased kognitiivsed protsessid alles kujunevad (nt „Kui ta sel õhtul töötas, siis kuidas saaks ta teie kodus olla?“).

- Samuti tuleks kasutada termineid, millest alaealine suudaks oma vanuses pildi maalida, ning vältida ebatäpsete ja ebamääraste sõnade kasutamist, mille sisu on tundmatu (vastaja teadmiste suhtes). Kirjanduses tuuakse asjakohase näitena juhtum, kus eelkooliealine laps vastas eitavalt küsimusele, kas ta nägi mõrvapaigal kurjategijat relva käes hoidmas. Kui sõna relv asendati sõnaga püss, vastas laps jaatavalt. Antud juhul on selge, et üldsõnaline ja kategoriseeriv termin „relv“, takistas last juhtunut meenutamast, sest see oli temale võõras. Termin püss kasutamine aitas tal aga meenutada objekti, mille ta oli selle sõnaga kodeerinud ja mällu talletanud. Samamoodi sai alaealine paremini aru küsimusest: „Mitu korda ta sind löi?“ võrreldes küsimusega „Kui sageli ta sind kuritarvitas?“.
- Spetsialistid ei tohi unustada, et lastel on eriti raske näha asju teiste silmade läbi ning teha järeldusi oma kavatsuste, mõtete, arusaamade ja tunnete kohta. Seetõttu võib vastaja segadusse ajada vastus küsimusele „Miks sa ei jooksnud ära, kui ta ukсед ja aknad sulges?“, sest see nõuab kolmanda isiku kavatsuste kohta järelduste tegemist. Sõna „miks“ sisaldavaid küsimusi tuleks igal juhul vältida, sest need võivad kanda süütunde tähendust.

Küsimuste juhend

- Lühilause kasutamine
- Lühikeste küsimuste sõnastus
- Proovi selgelt ja arusaadavalt häälendada
- Väldi keerulisi lauseid
- Lühemate küsimuste kasutamine
- Väldi pikki ja keerulisi küsimusi
- Ühe- või kahesilbiliste sõnade kasutamine
- Väldi kolme- või neljasilbilisi sõnu

- Lihtsate grammatikareeglite kasutamine
- Väldi väga subjektiivse ja suunava sisuga topeltnegatiivseid, hüpoteetilisi, sõltuvaid lauseid või väljendeid
- Lihtvormide ja sidesõnade kasutamine
- Väldi perifrastilisi ajavorme ja umbisikulist tegumoodi
- Lihtsate, igapäevaste ja arusaadavate sõnade kasutamine
- Keeruliste sünonüümide vältimine – teaduslikud (õigus)terminid – mitmetähenduslikud mõisted
- Isikulise tegumoe kasutamine
- Väldi umbisikulist tegumoodi
- Konkreetsete terminite kasutamine – nimed
- Väldi umbmääraste asesõnade ja umbmääraste omadussõnade kasutamist
- Väldi tundmatuid viiteid

Ütluste andmisest keeldumise, trauma või mäluhäirete riski vähendamiseks tuleks küsitlemisel järgida ja austada järgmisi põhiprintsiipe:

- kasutada tuleks lapse vanust arvestavat keelt;
- kasutada tuleks näiteid, et laps paremini mõistaks;
- lapsele tuleks tuua näiteid, mis aitavad tal küsimust mõista;
- vältida tuleks lapse erinevaid ütlusi;
- vältida tuleks suunavate ja eksitavate küsimuste küsimist;
- vältida tuleks juba vastatud küsimuste kordamist;
- julgustada tuleks vaba jutustust;
- vältida tuleks mälu rikkuva teabe mällu tungimise tehnikaid;
- vältida tuleks küsitleja poolset karmi ja jäika tooni.

Põhireeglid

- Küsimused nagu „mis“, „kus“, „kes“, „millal“ jne on lubatud, välja arvatud sõna „miks“ sisaldavad küsimus (nt „Miks sa varem ei rääkinud?“, „Miks sa jäid ega lahkunud?“)
- „Miks“ tekitab lapsohvrites palju süütunnet ning suurendab nende hirmu ja ärevust.

6.2.4 Küsitleja objektiivsus, paindlikkus ja sugestiivsete tehnikate vältimine

Uuringud rõhutavad, kui oluline on säilitada spetsialisti neutraalne ja objektiivne suhtumine lapse väidetes

- Väga olulist rolli mängib loodud **psühholoogiline kliima**. Isegi hääletoon ja näoilmed võivad vastust mõjutada.

- **Küsitleja eelarvamused:** küsitleja ei tohiks isiklikesse tõlgendustesse klammerduda, vaid peaks asuma püstitava hüpoteese, uurima lapse väidete sisu ja uute faktide ilmnemisel esialgsed eeldused uuesti läbi vaatama.

- **Suutmatus luua head suhtlust:** uuringutulemused on näidanud, et isikud, kes loovad tunde, et nad kasutavad erilist autoriteeti, tekitavad lastes hirmu, mõjutades nende usaldusväärust. Samamoodi muudavad autoritaarsus ja empaatiavõime puudumine väärkohtlemise ohvrid haavatavaks suunavate küsimuste ja vihjavate trikkide ees.

- **Küsitleja eelarvamus:** fraase, mis on definitsiooni järgi negatiivselt laetud ja mis kajastavad küsitleja isiklikku arvamust, tuleks iga hinna eest vältida (nt „Räägi mulle sellest halvast mehest“ või „Räägi mulle halvadest asjadest, mida ta sinuga tegi“).

- **Küsitleja eelarvamus:** samuti ei tohiks kasutada vastust ette määravad kommentaarid (nt „Sa ilmselgelt ei mäleta tema juuste värvi“) või lauseid, mis võivad alaealist hirmutada või survestada (nt „Pärast sellele küsimusele vastamist tohid minna ainult vannituppa“).

Äärmiselt oluline on luua lapsega neutraalne ja objektiivne suhe, kus küsitleja ei hirmuta, tal pole eelarvamusi ja ta ei kritiseeri lapse väiteid. Spetsialist peab olema

viisakas ja eesmärgile orienteeritud hoolimata sellest, kui uskumatud või võimatud lapse väited talle tunduvad. Just küsimuste olemus ja liik viivad küsitleja ohvriga õige või väärakohtlemiseni.

Uuringud on näidanud, et sündmuste vaba jutustamine ja spontaansed väljaütlemised viivad konkreetsetele küsimustele antud vastustega võrreldes mitmekesisemate ja usaldusväärsemate tunnistusteni.

Sageli on aga juhtumi uurimisel konkreetsete küsimuste kasutamine vältimatu. Paljudel juhtudel on need vajalikud mällu salvestatud faktide meeldetuletamiseks.

Probleemid võivad tekkida siis, kui esitatud küsimused viivad mälu manipuleerimiseni. On näidatud, et vale teave võib mõjutada nii laste kui ka täiskasvanute mälestusi ja neid moonutada.

Praktikud peaksid vältima suunavaid küsimusi ja kasutama peamiselt avatud küsimusi.

Alaealist julgustatakse esmalt andma sündmusest üldine ülevaade ja seejärel vastama täpsematele küsimustele („Ja mis juhtus edasi?“).

Sellele järgnevad küsimused, mis suunavad lapse huvi konkreetsele teemale (nt „Räägi mulle nüüd lasteaiast“), küsimused, mis püüavad kinnitada varasemas etapis antud teavet (nt „Sa ütlesid, et Maria räägib sinuga. Mida ta täpselt sulle ütles?“), teised, mis on mõeldud uue elemendi tutvustamiseks ja nõuavad lapse ühesõnalist kinnitust või eitamist (nt „Kas John oli ka seal?“) ja lõpuks kategoorilised küsimused, millega püütakse konkreetset erilist huvi pakkuvat infot esile kutsuda. *Õpetavaid küsimusi tuleks vältida!*

6.2.5 Tõhus küsitleja

- On kannatlik ja laseb lapsel küsitluse tempot määrata.
- Ei katkesta, ei paranda, täienda ega lisa infot.

- Kasutab sama sõnastust, mida laps kasutab.
- Seab oma käitumisele piirid.
- Kui alaealisel tekib raskusi, siis julgustab ja motiveerib teda jätkama.

Julgustavate ja rahustavate väljendite näited

- *„Ära muretse. Võta aega, ma kuulan.“*
- *„Ma tean et, see on sinu jaoks liiga raske. Kas ma saan midagi teha, et sul oleks lihtsam?“*
- *„Okei. Võta aega. Ma olen siin, et kuulata igal ajal, kui soovid.“*
- *„Kas on midagi, mis teeks sulle täna minuga rääkimise lihtsamaks?“*
- *„Võib-olla oled õppinud, et sa ei tohiks teatud sõnu öelda. Ära muretse, siin ruumis saad öelda mis tahes sõnu. Oleme neid korduvalt kuulnud. Pole hullu, kui neid siin kasutad.“*

7. peatükk – Väidete usaldusväarsuse hindamine

Spetsialistid peaksid olema teadlikud, et lapsed võivad mitmel põhjusel valeandmeid avaldada, näiteks selleks, et saada oma vanemate tähelepanu, juhtida nende tähelepanu eemale tõsisest üleastumisest, mille nad on toime pannud, uskudes, et see jääb karistamata, või selleks, et teha tagasi nende soove mitte täitnud täiskasvanule.

Enamasti sunnivad alaealisi ebatäpseid ütlusi andma nende kognitiivsete mehhanismide, eriti mälu, toimimise puudujäägid ning see, et nad on täiskasvanute vihjete ja manipuleerimise suhtes eriti haavatavad.

Uskumatu tunnistus võib olla indoktrinatsiooni, soovituselise, fantaasia, illusiooni, arusaamatuse, süütu valetamise, tahtliku valetamise, patoloogilise valetamise, ülestimuleerimise ja teise inimese või grupi õhutamise tagajärg.

Laste ütlused jagunevad valepositiivseteks väideteks, kus väidetakse väärkohtlemist, mida ei toimunud, ja valenegatiivseteks väideteks, mis hõlmavad toimunud väärkohtlemise varjamist.

7.1 Väidete usaldusvärsuse hindamise kriteeriumid

Kriteeriumide hulgas, mis aitavad väidete usaldusvärsust hinnata, on küsitluse sisu, lapse emotsionaalne seisund, patognoomiliste leidude olemasolu, politsei tõendid, kurjategija ülestunnistus ja pealtnägijate ütlused. Nende puudumine ei tähenda mingil juhul, et kaebus vale oleks.

Rahvusvahelises kirjanduses viitab enamik juhendeid, et seksuaalse väärkohtlemise väidete usaldusvärsuse uurimiseks tuleks arvesse võtta allpool esitatud kriteeriume.

Põhjalikult on vaja uurida:

- a) lapse käitumist ja eelkõige lapse teadmisi seksuaalse tegevusega seotud küsimustes;
- b) väidete sisu (kuritarvitamise liik ning kus, kuidas, millal ja mis asjaoludel kuritarvitamine aset leidis);
- c) alaealise psühho-emotsionaalseid reaktsioone avalikustamise ajal.

Kriteeriumil põhinev sisuanalüüs – (CBCA)

Kriteeriumil põhinev sisuanalüüs (CBCA) on konkreetse rahvusvahelise rakenduse ja tunnustusega ütluste kehtivuse hindamise meetod.

Kriteeriumil põhineva sisuanalüüsi tehnika töötas välja ja rakendas 1950. aastatel Saksamaal psühholoog Udo Undeutsch (1982, 1989) ning see on tänapäeval üks enim kasutatavaid tõeste ja valede tunnistuste hindamise tööriistu nii Euroopas kui ka Ameerika Ühendriikides.

Eelkõige hõlmab see tehnika kolme etappi:

- a) struktureeritud küsitlus väidetava ohvriga;
- b) väite hindamine kriteeriumil põhineva sisuanalüüsi (CBCA) eritehnika abil;
- c) nii küsitlusest kui ka vastaja avalduse sisuanalüüsist saadud teavet sisaldava nimekirja koostamine.

Seda tehnikat peeti väga edukaks, kuid kuna teist etappi peeti kõige olulisemaks, sai sellest peagi väga usaldusväärne tööriist.

Seksuaalse väärkohtlemise väiteid peetakse usaldusväärseks/tõeseks, kui on täidetud märkimisväärne hulk kriteeriume. Eriti oluline on, et kolm esimest alaealise konkreetse käitumise ja hoiakutega seotud kriteeriumi oleksid täidetud.

Väite analüüsi kvalitatiivsed kriteeriumid

A. Esitatud väidete üldised omadused.

1. Sidusus ja loogiline struktuur

Kas sündmuste narratiivis on sidusus ja järjestus?

Kas väite üksikud osad järgivad loogilist struktuuri?

2. Struktuuri puudumine faktide esitamisel?

Kas sündmuste kirjeldus voolab pingevabalt? Kas narratiivi iseloomustab organiseerituse puudumine? Kas narratiivis on mingeid konkreetseid elemente? Millised ilmuvad tunnistuse jooksul teatud järjekindlusega? Kas objekti fookuses on äkilisi ja järske muutusi?

3. Info kogus

Kas sündmused on paigutatud kindlasse ruumilisse ja ajalisesse konteksti?

Kas isikud, objektid ja faktid on täpselt kirjeldatud?

Kas fakte ja sündmusi kirjeldatakse täpselt?

B. Avalduse täpne sisu

4. Faktide konteksti integreerimine

Kas konkreetseid kirjeldusi on paigutatud konkreetsesse aja- ja kohakonteksti, milles sündmus aset leidis? Kas tunnistus seob sündmust mitmesuguste muude tavaliste igapäevaste sündmustega?

5. Väärkohtlemise kirjeldus

Kas ohvri ja kurjategija tegevust ja suhtlust on kirjeldatud?

6. Alaealise ja õigusrikkuja vahelise vestluse reprodutseerimine

Kas vestlust esitatakse algsel kujul (st nagu asju räägiti ja öeldi)? Kas taasesitus kasutab ebatavalisi sõnu või sõnu/fraase, mida esituses ei kasutata?

7. Ootamatud raskused

Kas juhtunu ajal toimus midagi ettenägematut? Kas juhtus ettenägematu sündmus?

Kas seksuaalakti ajal juhtus ettenägematu ja ootamatu sündmus?

8. Ebatavalised detailid

Alaealine esitab üksikasju, mis on ainulaadsed ja ebatavalised, kuid näivad olevat juhtumi jaoks eriti olulised.

9. Ebavajalikud detailid

Kas esitatakse tarbetut mitteolulist teavet, mis ei ole otseselt väärkohtlemise väidetega seotud?

10. Täpsed vastused detailidele, millest laps sellest hoolimata aru ei saa

Kas laps kirjeldab õigesti juhtumit, mida ta siiski valesti tõlgendab?

11. Viited teistele seksuaalse sisuga sündmustele

Kas laps viitab seksuaalse sisuga sündmustele või vestlustele, mis võib olla seotud tegelike juhtumitega, kuid ei ole seotud konkreetsete kuritarvitamise väidetega.

12. Subjektiivne kogemus

Kas laps kirjeldab oma mõtteid ja tundeid, mida ta seksuaalse väärkohtlemise ajal koges?

13. Viide väidetava kurjategija vaimsele seisundile?

Kas laps viitab väidetava kurjategija mõtetele ja tunnetele, mida ta õigusvastase teo käigus mõtles ja tundis?

C. Muud kriteeriumid

14. Spontaansed parandused või täiendused

Kas alaealine palub oma esialgset väidet parandada või seda täiendada?

15. Fakti meenutamise võimetuse või teadmatuse tunnistamine

Kas laps näitab käitumisega, et ei mäleta või ei oska vastata konkreetsemale küsimusele, mis puudutab sündmuse aspekti?

16. Kahtluse väljendamine äsja antud tunnistuse suhtes?

Väljendab muret selle pärast, et mõni osa tema väitest võib tunduda vale või ebausutav.

17. Enese halvustamine

Kas laps kirjeldab vale või sobimatuna mõnda oma käitumise elementi, mis on seotud seksuaalse väärkohtlemisega?

18. Andestamine väidetavale kurjategijale

Kas laps püüab täiskasvanu käitumist vabandada ja toimunu tõsidust vähendada?

Rahvusvahelises kirjanduses leitakse, et peamised kriteeriumid, mis oluliselt lapse ütluste usaldusväärsust tõstavad, on järgmised:

- Seksuaalakti täpne ja üksikasjalik kirjeldus.
- Sündmuste kajastamine lapse vaatenurgast.
- Konteksti üksikasjalik kirjeldus (koht, aeg, sagedus, asjaolud jne).
- Seksuaalse väärkohtlemise kirjeldus fraaside ja sõnadega, mis ei ole eakohased ja paljastavad ebatavalisi, ootamatuid teadmisi.
- Struktureeritud narratiiv, spontaansus ja tõendite täiendamine narratiivi jooksul.
- Väline (stabiilsus sündmuste jutustamises) ja sisemine järjepidevus (seksuaalse väärkohtlemisega seotud emotsionaalsed reaktsioonid).

- Saladuse element alaealise ja kahtlustatava suhetes.
- Lapse psühho-emotsionaalsed reaktsioonid seksuaalse väärkohtlemise ja selle kirjelduse avalikustamisel (lootusetuse, abituse, ärevuse, hirmu, viha, häbi, süü, reetmise jms väljendamine).
- Ilmsed psühholoogilised mõjud (nt traumajärgse stressihäire sümptomid sündmuste kirjeldamisel, dissotsiatiivne häire, depressioon, sotsiaalne endassetõmbumine, agressiivsus jms).
- Meditsiiniliste ja muude leidude olemasolu.
- Teiste alaealiste ohvriks langemine samas kontekstis.
- Pealtnägijate ütlused.

7.2 Väidete usaldusvärsuse hindamise levinud vead

Tulemuste hindamisel võivad praktikud valesid järeldusi teha. Olulisemate põhjuste hulgas on erialaste teadmiste ja kogemuste puudumine, samuti vähene paindlikkus ja objektiivsus. Sageli otsib küsituleja oma hüpoteesi kinnitamiseks seda kinnitavat teavet ja ignoreerib või alahindab seda mittekindlat teavet.

Küsituleja isiksus, tema väljaõpe, neutraalsete leidude hindamise viis, ühe- või mitmemõõtmeline lähenemine alaealise väidetele ja eelkõige interaktsiooniküsitluse läbiviimise kvalitatiivne mõõde on peamised suurt rolli mängivad parameetrid.

Valed hinnangud on tingitud peamiselt subjektiivsest lähenemisest sündmusele ning spetsialistide eelarvamustest.

Igal juhul tuleks uurida muid võimalusi, näiteks seda, et alaealine:

- ei langenud väärkohtlemise ohvriks ja ta oli sunnitud kurjategija või pereliikmete või kurjategija pereliikmete survele väitma, et teda on väärkoheldud;
- oli sunnitud küsitluse käigus liialdama;
- oli liigselt stressis ja hirmul;
- keeldus ütluste andmisest tugeva häbi- ja süütunde tõttu;

- pidas end väärkohtlemise eest vastutavaks;
- soovis juhtunut varjata ja ohvrit kaitsta;
- oli sunnitud valetama, kuna kurjategija viibis küsitluse ajal juures.

Spetsialist lähtub tavaliselt eeldusest, et alaealist on väärkoheldud. Kui ta on erapoolik, lükatakse kõik muud võimalikud versioonid algusest peale tagasi.

Tema eesmärk on koguda oma isiklikku arvamust tugevdavat teavet. Kuna seksuaalse väärkohtlemise juhtumite puhul on tunnistajaid harva ja patognoomiliste leidude puudumine on sagedane, on küsitlus ainuke võimalus juhtumi uurimiseks. Seetõttu on vaja erilist hoolikust ja ettevaatlikkust.

Saatuslike vigadeni võivad viia spetsialisti liigne enesekindlus oma võimetes ning objektiivsuse ja absoluutse kindlustunde puudumine. Alati on võimalus, et lapse väited on kas tõesed või valed või osaliselt tõesed ja osaliselt valed. Võib esineda ka tõe elemente, kuid üldiselt võivad ülekaalus olla valed tõendid, nagu näiteks väidete puhul, mille puhul korraldi samu küsimusi.

7.3 Olulised tõendid, mis tugevdavad lapse seksuaalse väärkohtlemise ohvriks langemise väidete usaldusväärset

- Üksikasjalik ja täpne ülevaade seksuaalse väärkohtlemise juhtumist (mis juhtus, millal, kus, kuidas ja kui tihti). Mida üksikasjalikum teave on esitatud, seda suurem on väidete usaldusväärsete tõenäosus.
 - Avalikustamise raskus ja püüd „saladust“ hoida.
 - Suur kõhklus ja takistused juhtumi kirjeldamisel.
 - Leidude olemasolu (nt verevalumid, sperma, juuksed jne).
 - Regressiivse käitumise, traumajärgse stressihäire ja unehäirete esinemine.
 - Seksuaalse ja eakohatu käitumise demonstreerimine.
 - Viha väljendamine, kui laps tunneb end reedetuna nii kurjategija kui ka hooldaja(te) poolt, kes last ohvriks langemise eest ei kaitsnud. Lapse sõnade tõesust tugevdavad depressiooni ja lootusetuse tunnete ilmumine, samuti kõigi kurjategijat meenutavate täiskasvanute vältimine.

- Seksuaalse väärkohtlemise süüdistused eelnevad vanemlike suhete purunemisele ja kohtulahingutele hooldusõiguse üle. Süüdistuse esitamise ajastus mängib olulist rolli.
- Seevastu järgmised tõendid vähendavad seksuaalse kuritarvitamise väidete usaldusväärsust:
 - Laps avalikustab väärkohtlemise kergesti ja räägib juhtunust kõhklemata korduvalt.
 - Tema narratiivi iseloomustab tugev liialdus ning tema väited tunduvad absurdsed ja alusetud. Ebaselgused kirjelduses ja järjepidevuse puudumine sündmuse kordamisel on samuti elemendid, mida tuleb arvestada. Lugu muutub iga kord, kui uusi elemente lisatakse, samal ajal kui teised eemaldatakse.
 - Kohtuarstliku ekspertiisi leide pole.
 - Tema psühho-emotsionaalses arengus ei tuvastata laste seksuaalsele väärkohtlemisele viitavaid muutusi.
 - Seksuaalse kuritarvitamise väidete toetamise ajastus.
 - Väärkohtlemine langeb kokku abielulahutuse ja hooldusõigusega seotud kohtumenetluse algatamise ajaga.

TÕENDID, MIS KINNITAVAD ALAEALISE SEKSUAALSE VÄÄRKOHLEMISE VÄITEID
1. Laps väidab seksuaalset väärkohtlemist, kirjeldades täpselt juhtunu fakte (kuidas, millal ja kus see juhtus).
2. Esinevad leiud (füüsilised väärkohtlemise tunnused suguelundites, spermas, juustes jne).
3. Kasutab faktide kirjeldamisel eakohast keelt.
4. Näitab regressiivset käitumist (nt öine enurees ja depressiooni nähud).
5. Teatab, et kurjategija sundis teda vanduma, et ta mitte kunagi ei räägi („Sa ei ütle midagi. See on meie väike saladus.“).
6. Esinevad metoodilise järkjärgulise väärkohtlemise tõendid (eelnenud on protsess alates ohvri valimisest kuni seksuaalse väärkohtlemiseni)
7. Kõhkleb väärkohtlemisest rääkida.
8. Usub, et tema ütlused valmistavad kurjategijale pettumuse.
9. Väljendab viha, sest nii kurjategija kui ka teised pereliikmed ei kaitsnud teda ohvriks langemise eest.
10. Avaldab väärkohtlemise enne, kui tema vanemad tülli lähevad, mitte pärast seda.
11. Väidetaval kurjategijal on düsfunktsionaalne ja keeruline taust (nt mõnuainete kuritarvitamine, isiklik kuritarvitamise kogemus jne).
12. Väidetav kurjategija on varem alaealiste seksuaalvabaduse vastastes kuritegudes süüdistatud ja süüdi mõistetud.

Viited ja lisalugemismaterjal

- Achenbach, T. M. (1991a). *Manual for the Child Behavior Checklist/4-18 and 1991 Profile*. Burlington, VT: University of Vermont Department of Psychiatry.
- Ahlquist, A. (2002). Child Maltreatment and domestic violence: Cognitive graphic interviewing (Available from Ann Ahlquist, 11975, 45th Avenue, N. MN, 55442).
- Alaggia, R. (2004). Many ways of telling: expanding conceptualizations of child sexual abuse disclosure. *Child abuse & Neglect*, 28, 1213 – 1227.
- Alaggia, R., & Turton, J. V. (2005). Against the odds: The impact of woman abuse on maternal response to disclosure of child sexual abuse. *Journal of Child Sexual Abuse*, 14(4), 95-113.
- Alexander, K., Quas, J., & Goodman, G. (2002). Theoretical advances in understanding children's memory for distressing events: The role of attachment. *Developmental Review*, 22, 490-519.
- Alexander, K., Quas, J., Goodman, G., Ghetti, S., Edelstein, R., Redlich, A., Cordon, I., & Jones, D. (2005). Traumatic Impact Predicts Long – Term Memory for Documented Child Sexual Abuse. *Psychological Science*, 16, 33-40.
- Aldridge, J., Lamb, M., Sternberg, K., Orbach, Y., Esplin, P., & Browler, L. (2004). Using human figure drawing to elicit information from alleged sexual abuse victims. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 72(2), 304-316.
- Allen, B., & Tussey, C. (2012). Can Projective Drawings Detect if a Child Experienced Sexual or Physical Abuse?: A Systematic Review of the Controlled Research. *Trauma, Violence & Abuse*, 13(2), 97-111.
- Allgood, C., Hong, J., Gourdine, R., & Williams, A. (2011). Maltreatment of children with developmental disabilities: An ecological system analysis. Children & American Prosecutors Research Institute - National Center for the Prosecution of Child Abuse (2004). *Investigation and Prosecution of child abuse*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- American Psychiatric Association (2013). Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.). Washington, DC: Athor.
- Youth Services Review*, 33, 1142-1148.
- Amir, G, M., & Lev-Wiesel, R. (2007). Dissociation as depicted in the traumatic event drawings of child sexual abuse survivors: A preliminary study. *The Arts in Psychotherapy*, 34, 114-123.
- Anderson, J., Ellefson, J., Lashley, J., Miller, A. L., Olinger, S., Russel, A., et al., (2010). The CornerHouse forensic protocol: RATAC, *Thomas M, Cooley Journal of Practical and Clinical Law*, 12, 193-331.
- Balogh, K., Salaets, H., & Van Schoor, D. (2018). *Interpreter-mediated child interviews: Tools for interprofessional training*. Lannoo Campus Publishers.

- Balogh, K., & Salaets, H. (Eds.). (2015). *Children and justice: Overcoming language barriers*. Cambridge: Intersentia.
- Battin, D. B., Ceci, S. J., & Lust, C. (2012). Do children really mean what they say? The forensic implications of preschoolers' linguistic referencing. *Journal of Applied Developmental Psychology, 33*, 167-174.
- Brown, D. A. (2011). The use of supplementary techniques forensic interviews with children. In M. E. Lamb, D. La Rooy, L. C. Malloy, C. Katz., (Eds.). *Children's Testimonies: A Handbook of Psychological Research AND Forensic Practice* 9pp.217-250) (2nd ed.). UK: Willey.
- Brown, D. A., Lamb, M., Pipe, M-E., Orbach, Y., & Lewis, C. (2005). *Using drawings with children to elicit reports of touch after short and long delays*. Paper represented at the Society for Applied Research in Memory, Victoria, NZ.
- Brown, D. A., Pipe, M-E., Lewis, C., Lamb, M., & Orbach, Y. (2007). Supportive or suggestive: Do human figure drawings help 5- to 7- year old children to report touch? *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 75*, 33-42.
- Bruck, M. (2009). Human figure drawings and children's recall of touching. *Journal of Experimental Psychology: Applied, 15*, 361-374.
- Burkitt, E., Barrett, M., & Davis, A. (2009). Effects of different emotion terms on the size and colour of children's drawings. *International Journal of Art Therapy, 14*, 74-84.
- Candel, I., Memon, A., & Al-Harazi, F. (2007). Peer discussion affects children's memory reports. *Applied Cognitive Psychology, 21*, 1191-1199.
- Chae, Y., & Ceci, S. J. (2005). Individual differences in children's recall and suggestibility: The effect of intelligence, temperament, and self-perceptions. *Applied Cognitive Psychology: The Official Journal of the Society for Applied Research in Memory and Cognition, 19*(4), 383-407.
- Chae, Y., Goodman, G. S., Bederian-Gardner, D., & Lindsay, A. (2011). Methodological issues and practical strategies in research on child maltreatment victims' abilities and experiences as witnesses. *Child Abuse and Neglect, 35*, 240-248.
- Chae, Y., Goodman, G. S., Eisen, M., & Quin, J. (2011). Event memory and suggestibility in abuse and neglected children: Trauma - related psychopathology and cognitive functioning. *Journal of Experimental Child Psychology, 110*, 420-538.
- Cole, M., & Cole, S.R. (2001). *The development of children*. Τόμοι Β και Γ. Athens: Εκδόσεις Τυπωθήτω
- Cooper, A., Wallin, A. R., Quas, J. A., & Lyon, T. D, (2010). Maltreated and Nonmaltreated Children's Knowledge of the Juvenile Dependency Court System. *Child Maltreatment, 15*(3), 255-260.

- Davies, D. (2002). Interviewing children with disabilities; curriculum for the APSAC forensic interview clinic. American Professional Society on the Abuse of Children <http://apsac.fmhi.usf.edu/>
- Davies, D. & Faller, K. C. Faller. (2007). Interviewing Children With Special Needs. In: K. C. Faller (Ed.). *Interviewing Children about Sexual Abuse. Controversies and Best Practice* (pp. 152-163). Oxford: Oxford University Press.
- Davies, M., Patel, F., & Rogers, P. (2013). Examining the roles of victim–perpetrator relationship and emotional closeness in judgments toward a depicted child sexual abuse case. *Journal of interpersonal violence*, 28(5), 887-909.
- ENCLAVE Project (2022). *Transnational Report*. <https://enclaveproject.eu/?fbclid=IwAR28q810w7IxgQ4MlwEdSh07SxqLug7n-YS6wUi5I9Vu69pAohhadXGdjVs>
- Faller, K. C. (2007). *Interviewing Children about Sexual Abuse. Controversies and Best Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Fontes, L. A. (2008). *Child Abuse and Culture: Working with Diverse Families*. New York: The Guilford Press.
- Fontes, L. A., & Faller, K. C. (2007). *Interviewing Children about Sexual Abuse. Controversies and Best Practice* (pp. 164-174). Oxford: Oxford University Press.
- Gekoski, A., Davidson, J. C., & Horvath, M. A. (2016). The prevalence, nature, and impact of intrafamilial child sexual abuse: findings from a rapid evidence assessment. *Journal of Criminological Research, Policy and Practice*.
- Growth, A.N, Stevenson T. M., (1990) Anatomical drawings: For use in the investigation and intervention of child sexual abuse, *Forensic Mental Health Associates Publication*
- Hitz, B., & Bauer, G. (2003). *Drawings in forensic interviews of children*. American Prosecutors Research Institute. *Update*, 16(3), 1-2.
- Holmes, L., & Finnegan, M. (2002). The use of anatomical diagrams in child sexual abuse forensic interviews. American Prosecutors Research Institute. *Update*, 15(5), 1-2.
- Klein, M., Dorsch, C., & Hemmens, C. (2020). Talk to Me: An Analysis of Statutes Regulating Police Interviews of Child Victims. *Juvenile and Family Court Journal*, 71(2), 5-19.
<https://www.google.com/search?q=Comparing+the+NICHD+and+RATAC+Child+Forensic+Interview+Approaches%E2%80%93Do+the+Differences+Matter%3F+Patti+Toth%2C+JD&oq=Comparing+the+NICHD+and+RATAC+Child+Forensic+Interview+Approaches%E2%80%93Do+the+Differences+Matter%3F+Patti+Toth%2C+JD&ags=chrome..69i57.1123j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>

- Lamb, M. E., Hershkowitz, I., Orbach, Y., & Esplin, P.W. (2008). *Tell me what happened: Structured Investigative Interviews of Victims and Witnesses*. Wiley.
- Lamb, M. E., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Esplin, P. W., & Horowitz, D. (2007). A structured forensic interview protocol improves the quality and informativeness of investigative interviews with children: A review of research using the NICHD Investigative Interview Protocol. *Child abuse & neglect, 31*(11-12), 1201-1231. *ISO 690*
- National Children's Alliance (2017). *Standards for Accredited Members*. https://ovc.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh226/files/media/document/os_nca_standards_child_advocacy_centers-508.pdf
- National Children's Advocacy Center (2011). *Effects of interviewer gender on disclosure*. Child Abuse Library on Line. <http://www.nationalcac.org/professionals/images/stories/pdfs/effects%20of%20interviewer%20gender%20on%20disclosurebib3.pdf>
- National Child Protection Training Center. (2011). National Child Protection Training Center application package. <http://www.ncptc.org/vertical/Sites/%7B8634A6E1-FAD2-4381-99C0D55DC7E93C9410%7D/uploads/%7B9EFF5B6B-17D7-4367-BC937F7266694A1077%7D.PDF>
- National Institute of Child Health and Human Development. (1999). *NICHD forensic interview protocol* (Available from Michael Lamb, National Institute of Child Health and Human Development, P.O Box 3006, Rockville, MD 20847).
- Price, E. A., Ahern, E. C., & Lamb, M. E. (2016). Rapport-building in investigative interviews of alleged child sexual abuse victims. *Applied Cognitive Psychology, 30*(5), 743-749.
- RE-TREAT Project (2022). <https://sexualviolencejustice.eu/re-treat-project/>
- Scottish Executive (2003). *Guidance Interviewing Child Witnesses and Victims in Scotland*. Edinburgh: Author
- Shaffer, D. R. (2004). *Developmental Psychology*. Αθήνα: Εκδόσεις Ίων.
- The Scottish Government. (2003). *Guidance on Interviewing Child Witnesses in Scotland*. <https://www.gov.scot/binaries/content/documents/govscot/publications/advice-and-guidance/2011/12/guidance-joint-investigative-interviewing-child-witnesses-scotland/documents/0124263-pdf/0124263-pdf/govscot%3Adocument/0124263.pdf>
- U.S. Department of Justice (2004). Guide for Forensic Interview of Spanish-Speaking Children. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/guide-forensic-interviewing-spanish-speaking-children>
- Wilson, C. & Powell, M. (2001). *A Guide to Interviewing Children: Essential skills for counselors, police, lawyers and social workers*. London: Routledge.

WSIC

*There is a way
out of violence!*

uc3m | Universidad
Carlos III
de Madrid

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
UNIVERSITY OF CRETE

KU LEUVEN

This project is co-
funded by the Justice
Programme of the
European Union